

UMEÅ BJÖRKARNAS STAD: från stadsbrand till city brand

Rolf Hugoson

CERUM Working Paper Nr 89/2009
ISBN 978-91-7264-841-8 ISSN 1404-5362

CERUM Working Paper Nr 89/2009

ISBN 978-91-7264-841-8

ISSN 1404-5362

CERUM; Umeå universitet; 901 87 Umeå

Tel: 090-786 56 99 Fax: 090-786 51 21

E-post: regional.science@cerum.umu.se

www.umu.se/cerum

Innehållsförteckning

Björkarnas stad: en introduktion	1
1. Stadsplaners ursprung: spelet mellan teori, praktik och exempel	4
2. Alléerna på landet och i staden: från 1600-talets slottspark till Gustav III:s Vasa	8
3. 1800-tal: Demokratisering och stadsbränder ger plats för alléer, bland annat efter finska exempel	14
4. 1874 års byggnadsstadga, Esplanadsystemet och Haussmans boulevarder	20
5. Umeås björkar planteras och bevaras	25
6. Björkar offras för bilarnas skull, men den gamla stadens alléer mångfaldigas på Ålidhem, där en ny kontrovers uppstår	32
7. Stadens musik	41
Källförteckning	45

Björkarnas stad: en introduktion¹

Umeås stadsvapen pryds av tre renhuvuden. Ett björklöv är emellertid en vanligare dekoration på kommunala publikationer. Lövet har i sin tur ersatt 1970- och 1980-talets logo, tre stiliserade björkar. Umeåborna vet att dessa varumärken syftar på stadens många björkalléer och att träden först planterades, när staden skulle byggas upp igen efter den förödande stadsbranden, strax efter midsommar 1888.

Björkarna kan också sägas vara en viktig del av Umeå bidrag till den transnationella tävlan i marknadsföring, som på engelska kallas för *city branding* – efter *brand*: ursprungligen ett inbränt varumärke – ett märke som kompletterar stadens roll som universitetsstad med mera.² Varumärket björkarnas stad utgör alltså numer bara en del av ett större projekt:

Många välkända platser stoltserar med ett eget så kallat landmärke. Paris har ett Eiffeltorn, Sydney ett operahus, Pisa ett torn som lutar och så vidare. Något byggnadsverk med motsvarande lyskraft finns inte i Umeå men väl 3 000 björkar. Många svenskar känner redan Umeå som björkarnas stad och det vill vi utnyttja i varumärkesarbetet. Att björken ger positiva associationer till växtkraft, miljö och natur är ingen nackdel. Att i skrift kommunicera "Björkarnas stad" avstår vi dock ifrån, helt enkelt för att vi inte vill konkurrera med huvudbudskapet "Umeå. Vill mer.". Vi har också avstått ifrån att skapa en ny symbol med ett särskilt uttryck och väljer istället att avbilda björken som den ser ut i verkligheten.³

En bit in på 2000-talet kan det te sig som en överloppsgärning att än en gång fråga varför Umeå kallas för "björkarnas stad". Även historiker brukar

¹ Denna rapport har färdigställts inom ramen för CERUM-projektet Umeå kommuns historia, 1950-2000.

² För en vid introduktion till marknadsföring av städer, se Stephen Ward, *Selling Places: The marketing and promotion of towns and cities, 1850-2000*. Spon Press, 1998.

³ Umeå kommuns internetsite, "Om varumärket Umeå": <http://www.umea.se/mer/omvarumarketumea/umeasegetlandmarke.4.1821d6e811c67c7e79580001677.html> 2009-08-13.

som vi skall se nöja sig med att ursprunget står att finna i planteringen av björkarna efter branden. Men mycket eftertanke krävs knappast för att en rad intressanta frågor skall kunna urskiljas. Visst finns alléer i många fler städer än i Umeå – så hur kommer det sig att träden just här upphöjts till symbol?

Trädgårdshistorikern Maria Flinck berättar till exempel om de sörmländska stadsparkernas ursprung: "Ett motiv för trädplantering i städerna var att göra staden mer tilltalande för passerande resenärer. I Nyköping bekostade landshövdingen Törneflycht 1732 plantering av allé med holländska lindar längs Stora gatan." ⁴ Ändå är inte Nyköping lindarnas stad.

Däremot kan man förstås hävda, att gatan Unter den Linden är ett av Berlins många kännemärken – planterad redan 1647 av Friedrich Wilhelm "den store kurfursten" av Brandenburg", för att skapa en ridväg mellan slottet och jaktparken Tiergarten.⁵

Ansågs Umeås björkar verkligen efter år 1888 vara ett effektivt brandskydd, som det med få undantag påstås? Avsåg de inte snarare försköna de breda gatorna, det verkliga skyddet?

Nyttan med stadsträd idag sägs istället vara att de genom "damm- och stoftrening" skyddar mot luftföroreningar – vilket i gengäld resulterar i att trädens livslängd förkortas, i hårt trafikbelastade miljöer.⁶

En undersökning av fallet Umeå kan öka förståelsen av "citybranding" i allmänhet – där ju ofta andra kvaliteter fokuseras, såsom universitetsstaden eller den kreativa staden – samt av marknadsföring i andra städer. När insåg man att för ett visst syfte nyttiga och vackra träd också skulle kunna symbolisera staden hos en vidare publik?

Här skall vi studera en aspekt – björksymboliken – som i sin tur utgör en del av en stads – Umeå – arbete med att bygga upp en ny identitet. Bygger detta arbete på en strikt genomförd plan eller på spontana ögonblick? Vår hypotes är att det handlar om en kombination av rationalitet och kreativitet, förenade över tid i en komplex och dynamisk process, vars slutliga utfall knappast från början kunnat förutses – även om inblandade aktörer säkert försökt handla rationellt och målmedvetet.

Metoden består därför i att ta reda på vilka beslut som rört björkarna och stadens gator i allmänhet, samt att undersöka därtill knutna visioner och de sammanhang där dessa formulerades. Avslutningsvis sker en nytolkning av björkalléerna som en stadens musik.

⁴ Maria Flinck, *Tusen år i trädgården: Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Rabén Prisma/Torekällbergets museum 1994, s 185.

⁵ Günter de Bruyn, *Unter den Linden*, 3:e uppl. Btb-verlag. München 2004, s 17f.

⁶ SOU 1994:36, *Miljö och fysisk planering: Delbetänkande av Plan- och byggtredningen*, bilaga 3: "Grönstruktur i städer och tätorter", s 16f.

Ett Umeå i ständig tillväxt alltsedan 1950-talet har uppenbarligen kunnat dra björkarna som ett tecken på att tillväxten varit naturvänlig. "Björkarnas stad" döljer i någon mån den tilltagande mängden betong och asfalt. Men en tom marknadsföring skulle knappast fungera på lång sikt.

På längre sikt innebär valet av en viss identitet ett krav på ansvarstagande. Stephanie Donald och John Gammack konstaterar i sin analys av städers "brandbuilding": "att bygga ett varumärke handlar framför allt om att projicera ett hållbart erbjudande och ett varaktigt förhållande".⁷

Det är emellertid inte alldeles lätt att ta ansvar för en stads utveckling på lång sikt och samtidigt förbli populär på kort sikt. Låt oss därför inleda med ett bekant exempel på hur det kan gå illa i en trädfråga.

I Stockholm hade man 1970 beslutat bygga en stor tunnelbaneuppgång i Kungsträdgården. Man beslöt sig för att några mycket gamla almar måste fällas. Men omfattande demonstrationer, som TV-sändes över hela världen, ledde snabbt till att bygget stoppades. I anslutning till denna konflikt hävdade Stockholms socialdemokratiska borgarråd Hjalmar Mehr, att den demokratiska beslutsprocessen måste respekteras och inte kunde ge vika för tillfälliga demonstranternas önskemål. Det var ju i princip helt riktigt. Mehrs argument borde ha varit starkt och långsiktigt.

Tyvärre hade respekten för den kommunala demokratiska beslutsprocessen i stadsbyggnadsfrågor nyss urholkats. Det skedde dessutom i en fråga som nära anknöt till stadsmiljön vid Kungsträdgården, den så kallade "Sagan om Hästen"⁸.

I kvarteret Hästen just norr om Kungsträdgården låg nämligen ännu på 1960-talet de så kallade Sagerska husen, med sina lustiga nyrokokofasader. Stadsfullmäktige hade beslutat att husen borde bevaras. Ändå revs de 1970, för att ge plats åt statliga PK-banken. I efterhand har det rentav varit svårt att hitta någon direkt ansvarig person för denna rivning. Mehr själv tycks inte ha önskat den. Men både politiker och byggherrar valde att titta åt andra håll, medan besluten fattades av lägre arkitekter och tjänstemän, som hänvisade till kortsiktiga kostnadskalkyler.⁹

Ett demokratiskt löfte om bevarande hade alltså förvanskats till en hastig rivning. Det framstår inte som särskilt förvånande att många stockholmare sedan ställde sig skeptiska till den sedvanliga demokratiska processen, åtminstone i stadsbyggnadsfrågor. Många såg till att vara i vägen när motorsågarna togs fram i Kungsträdgården våren 1971, fastän det handlade om något så behjärtansvärt som en tunnelbaneuppgång.

⁷ Stephanie Donald och John Gammack, *Tourism and the Branded City: Film and Identity on the Pacific Rim*. Ashgate 2007, s 49f – min övers.

⁸ Thomas Hall (1971) "Sagerska husen: En studie i kommunal kulturmiljöpolitik", *Samfundet S:t Eriks årsbok*. s 170-227.

⁹ Anders Gullberg, *City: drömmen om ett nytt hjärta: del 2: Moderniseringen av det centrala Stockholm, 1951-1979*. Stockholmia förlag. Stockholm 2001, s 118-132.

1. Stadsplaners ursprung: spelet mellan teori, praktik och exempel

Det finns nära Umeå en annan stad, som genom åren ibland också burit namnet "Björkarnas stad". Det är Nykarleby på andra sidan Kvarken, historikern och författaren Zacharias Topelius födelsestad.

Fast så vitt jag kan bedöma har i Nykarleby detta smeknamn inte använts fullt lika systematiskt som i Umeå. Åtminstone inte att döma av mitt besök på den utmärkta webbplatsen www.nykarlebyvyer.nu.

Två artiklar ur Österbottens Posten från år 1923 (nr 23) respektive år 1945 (nr 6) har publicerats på denna webbplats. Den första artikeln är en poetisk betraktelse av signaturen Vandraren, som snarast tycks ställa Nykarleby som en nattetida "björkarnas stad" i motsättning till den nyare industristaden: "I den ljusa drömmande försommarnatten vandrar jag ensam genom björkarnas stad." ... "Snart skall staden åter vakna till ny dag, staden som mera vill söva till minnen och drömmar än egga till handling och död i fabriksvislornas skrämmande tid." Vi kan här notera, att industrin i Nykarleby redan på 1920-talet framstod som lätt tynande

Den andra artikeln, signerad Erk. (Einar Hedström) är mindre drömsk. Hedström diskuterar bland annat kommunstyrelsen vilja att föryngra björkbeståndet, vilket i Nykarleby tydligen är vanligt förekommande i parker och trädgårdar, men tydligast på esplanaden:

Stadens björkar, dvs. dess egna planteringar såsom esplanaden är redan gamla. För 20 år sedan togs frågan för första gången upp om att ersätta björkarna i esplanaden med unga träd. Men att med ens förvandla hela den stolta raden av lummiga björkar till en lilleputtesplanad av endast manshöga träd, det verkade på många av de bestämmande som ett helgerån. Och så gjorde man början med endast den nordligaste delen av esplanaden. Visst såg det litet fnuttigt ut i flera år, men nu har träden redan vuxit sig riktigt vackra, och man vet åtminstone att de blir allt vackrare och vackrare och har livet framför sig.¹⁰

När ursprunget till Umeås björkar kommer på tal brukar man emellertid oftare hänvisa till Vasa, den nästnärmaste finska staden.

Faktiskt följer ju även Nykarlebys stadsplan, ritad av Carl Albert Edelfelt år 1858 efter branden, samma principer som Vasas några år yngre stadsplan.

Till exempel i den gällande handledningen till Umeås arkitektur har förutvarande länsantikvarien i Västerbottens län Karin Eriksson påvisat, att

¹⁰ www.nykarlebyvyer.nu 2009-06-18.

Umeås planarkitekter på 1860-talet sannolikt lät sig inspireras av stadsplanen och trädstadsarkitekturen i grannstaden Vasa.

I byggnadsordningen 1866 samlades byggnadsbestämmelser till planen, bland annat om trädplantering vid långgatorna. Direkta förebilder till planen och byggnadsordningen kan man finna i den finska grannstaden Vasa. Östra och Västra esplanaderna lades ut 1879 efter centrala bestämmelser i 1874 års byggnadsstadga. I stor skala genomfördes trädplantering vid trottoarkanten först efter stadsbranden 1888, då Umeå blev "Björkarnas stad".¹¹

Denna för sammanhanget förenklade bild, får mer nyans i Erikssons avhandling i konstvetenskap, där ännu en förebild presenteras, en i Sverige vitt spridd idealstadsplan från 1859:

stadsplanen 1864 och byggnadsordningen 1866 tycks ha tillkommit efter påverkan framför allt från två håll – från samtida finsk stadsplanering och från den idealstadsplan Edelsvärd publicerade 1859 i Tidskrift för byggnadskonst och ingeniörsvetenskap.¹²

Sambandet mellan Umeå och Vasa kan förstås också vara en användbar upplysning i marknadsföring av regionen Kvarken. Det är inte förvånande att Kvarkenrådet år 2003 ger ut en broschyr kallad "Parkpromenader i Umeå och Vasa".¹³

Eriksson har där erinrat om att Vasas stadsplan i sin tur har ett mer komplext ursprung: "Självklart var [stadsarkitekten i Vasa efter branden] Setterberg påverkad av det arbete som samtidigt pågick centralt [i S:t Petersburg och i Helsingfors] med att ta fram en allmän byggnadsordning för städerna i Storfurstendömet Finland. Denna fastställdes år 1856." ¹⁴

Städer låter sig som bekant inte grundas på en dag. Redan vid ett begränsat fokus på 1800-talets andra hälft i Umeå framträder alltså ett rätt avancerat samspel mellan olika variabler: (1) tre utförliga kartplaner, 1864, 1879 och 1890 års stadsplaner; (2) stadens verkliga utseende, såväl före som efter branden; (3) de kompletteringar av kartor eller påbud om dessa, som sker genom den statliga 1874 års byggnadsstadga och de lokala byggnadsordningarna.

Ty i Svensk Författningssamling nr 25, 1874, paragraf 12 påbjuds för alla rikets städer: "att breda esplanader, anordnade med planteringar i mitten och gator på sidorna, eller andra dylika anläggningar dragas genom staden,

¹¹ Karin Eriksson, "Stadsbyggnadshistoria: Perioden fram till 1960", s 9-17 i Patrik Forsberg (red) *Arkitekturguide: Umeå*. Umeå kommun, Umeå 2001, s 12.

¹² Karin Eriksson, *Studier i Umeå stads byggnadshistoria, 1621-1895*. diss. 1975, s 68.

¹³ Kvarkenrådet, *Parkpromenader i Umeå och Vasa*. Vasa 2004.

¹⁴ Karin Eriksson "Grönskan i Umeå och Vasa ur ett historiskt perspektiv", 18-22 i Kvarkenrådet 2004.

helst på fler ställen och i flera riktningar”¹⁵. Vore det bara för denna 1874 års byggnadsstadga, skulle man således kunna förvänta sig att alla svenska städer dominerades av sina esplanader.

Här som annars kan en spänning mellan teori och praktik urskiljas: mellan ändringsförslagen och faktisk bebyggelse. Stadsbyggnad i varje enskild stad kan antingen tjäna till exempel på hur teorin fungerat i praktiken – eller så kan exemplet tvärtom tillhandahålla undantag från det till synes dominerande regelverket, här byggnadsstadgan.

Tar vi även hänsyn till nittonhundratalet, alltså den tid då björkarna i Umeå bevarades och blev till symbol, en epok präglad av kraftig urbanisering och nya lagar och förordningar – ja då blir helhetsbilden komplex.

Helsingfors stadsdirektör Hjalmar Krogius försöker vid mitten av 1960-talet greppa läget i sin stad genom en liknelse: ”Staden börjar som teknisk organism allt mer likna en komplicerad, snabbloppande maskin, som kräver omsorgsfull och sakkunnig skötsel för att fungera utan störningar.”¹⁶

Krogius markerar även att denna ”sakkunniga skötsel” inte alltid får verka i fred:

Samtidigt börjar städernas puls slå allt snabbare, och under det närvarande skedet ger teknikens och industrialiseringens svindlande framsteg och den därav betingade välståndökningen och urbaniseringen stadslivet ett tempo, som äldre generationer inte kunde drömma om, och som åsamkar vår egen generation åtskilliga anpassningssvårigheter och problem. [...] Stadsplaneringen är för närvarande i brännpunkten för allmänhetens intresse, och de snabbt expanderande städernas stadsplanerare är utsatta för ett hårt tryck och inte så litet kritik.¹⁷

En utgångspunkt för analysen av ett sådant kritiserat maskineri kan vara aktörernas avsikter med sina förändringsplaner.

Varför föreslog man i Umeå trädalléer och rutnätsplan? Vad var det för slags problem man ville lösa? Gavs praktiska problem företräde framför estetiska? Hur kom det sig att en viss kombination av lösningar dominerade under en viss epok, lokalt eller nationellt?

Det allmänna intrycket av stadsplanebruket på 1800-talet är att man sällan försökte vara originell. Redan i Gregor Paulssons moderna klassiker *Svensk stad* noteras, att rutnätsplaner är vanliga. Paulsson kommenterar just järnvägsstationsarkitekten Edelsvärds nyssnämnda idealplan från 1859: ”Denna syntes av sträng regularitet och organisk kvartersbildning är ingen nyhet”,

¹⁵ *Svensk Författningssamling*, Stockholm 1874, nr 25, paragraf 12.

¹⁶ Hjalmar Krogius, ”Staden som teknisk och ekonomisk organism”, s 43-49 i Torsten Frenberg (red.) *Stadsförnyelse*. Svensk Byggtjänst. Stockholm 1966, s 44.

¹⁷ Krogius s43f.

utan återfinns i ett stort antal städer som anlades under barocken eller ibland redan på medeltiden.¹⁸

Vi skall studera en del av denna historia, med utgångspunkt i 1600-talets Frankrike, där den trädplanterade parkvägen blir ett inflytelserikt estetiskt ideal för Europas slottsbyggare. Idealet introduceras senare i städerna, särskilt under 1800-talet, när de breda transportleder, som röjs genom metropolerna, såsom 1860-talets Paris, skall förskönas. Denna utveckling av allébruket, från ett estetiskt rum där landsbygdens natur ordnas, till esplanaden och boulevarden som urbana transportleder, förstärks i Sverige och i Finland. Där sades trästaden för sitt brandskydd kräva breda gator, vilka i sin tur lämpade sig för trädplantering.

Blott på grund av sina planer är varken Umeå eller Vasa unika exempel. Ändå framstår Umeå som annorlunda. Här har ju alléerna inte bara bevarats, utan också kommit att bli ett av stadens varumärken.

I exempelvis Karlstad – ”solen i Karlstad” blev dess varumärke – kunde däremot Stadsträdgårdsmästaren Karl-Erik Sundberg år 1965 bara beklaga, att många av de vackra alléer, som planterats efter branden hundra år tidigare (”betingade ur brandskyddssynpunkt”) hade försvunnit:

Tyvärr är det idag så, att trafiken, jordledningar, luftledningar, belysning och rationella renhållningsmetoder har sammansvurit sig för att få bort träden ur gatubilden. [...] I dag har de flesta av de gamla trädalléerna i Karlstad fått ge vika för trafikens krav. Även de kvarvarande träden vid Östra Torggatan och Drottninggatan måste försvinna för att staden skall kunna genomföra en gatubreddning.¹⁹

Av förklarliga skäl är det inte lätt att komma ihåg nedsägade alléer.

Libanons cederprydda flagga visar att man i och för sig kan låta ett land symboliseras av träd, trots att de stora skogarna sedan länge försvunnit. Ett annat intressant exempel är en studie av stadsträdens historia i Ottawa, Kanada. Där planterades många gatuträd ungefär samtidigt som man i Umeå började fundera på alléer, det vill säga 1869. I Ottawa högs emellertid träden ned redan av efterföljande generation, på 1920-talet.²⁰ Därmed återstår frågan, hur det kom sig att man i Umeå föredrog att bevara alléerna?

Vi måste dock först undersöka varför alléer sägs vara nyttiga och sköna. Som vi skall se har trädplanteringar ofta visat på människans förmåga att ordna naturen. Det nyttiga och det sköna har också varit det mäktiga.

¹⁸ Gregor Paulsson, *Svensk stad*, vol. 1. Bonniers, Stockholm, s 228.

¹⁹ Karl-Erik Sundberg, ”Karlstads parker förr och nu”, 194-234 i *Värmland förr och nu: Meddelande från Värmlands fornminnes och museiförening*, vol 63. 1965, s 225f.

²⁰ Joanna Dean, “ ‘Said tree is a veritable nuisance’: Ottawa’s Street Trees. 1869–1939”, *Urban History Review*, Vol. XXXIV, No. 1 Oktober 2005.

2. Alléerna på landet och i staden: Från 1600-talets franska slottspark till Gustav III:s Vasa

Planteringar och fontäner i medeltida klosterträdgårdar refererade till Edens lustgård. Snarlika anordningar återfinns med muslimska förtecken i osmanskt och persiskt trädgårdsbruk. I 1500-talets Italien användes trädgården i allt högre grad för att framhäva furstens makt. Jordbrukstekniker som i förstone fött människor har alltså länge använts för att genom symbolisk kontroll av naturen framhäva människors makt, ibland också vår frihet.

Även byggnaders arkitektur, rentav anläggandet av gator, var en viktig del av maktutövningen. Det har statsvetaren Björn Badersten nyligen erinrat om i en historisk studie av begreppet medborgardyg. Om gatorna i Florens på 1300- och 1400-talen berättar Badersten: "Gatorna skulle vara jämnt belagda, ha en konstant lutning och förmedla linjär enkelhet och klarhet. Rätlinjigheten blev en dygd, av praktiska skäl såväl som av estetiska. Tjänstemännen instruerades att bygga gator som var *pulchrae, amplae et rectae* – 'vackra, breda och raka'".²¹

Fast Florens här påbörjade det slags stadsplanering som senare skulle etiketteras renässans, så framhäver Badersten skillnaden mellan planer och praktiskt genomförande. En titt på Florenskartan idag avslöjar att centrum ännu präglas av krokiga gator med varierande bredd, vilket vi väl tycker ser medeltidsaktigt ut. De rakaste gatorna i centrum är de huvudgator i korsform redan romarna anlade.

Utanför Florens, i trädgårdarna kring de toskanska villorna – i Sverige hade det hetat slott – kunde renässansfurstarna däremot i högre grad förena teori och praktik. I 1600-talets Frankrike utvecklades denna tidiga italienska trädgårdstradition ytterligare. Slottsparken i Versailles, konstruerad för att framhäva makten och behaget i det franska enväldet, utgör än idag ett imponerande uttryck för människans förmåga att kombinera regler och skönhetssinne.

Sambandet mellan praktik och teori kan här rentav sägas göra parken i Versailles till ett uttryck för en hel världsbild, som barockexperten Bo Lindwall sammanfattar:

Först i André Le Nôtres fransk-klassiska park, som ytterst inspirerats av de italienska trädgårdarna, bevittnar vi det godas seger över det onda, ordningens triumf över oöverskådligt kaos: där har som i den italienska trädgården all slumpmässighet, all nyckfullhet i naturen eliminerats och allting har tuktats som där med geometrins bistånd.²²

²¹ Björn Badersten, *Medborgardyg: Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Natur och kultur, Stockholm 2002, s 281.

²² Bo Lindwall, *Barockens epok*. Natur och kultur, Stockholm 1968, s 60f.

Lindwall är knappast ensam om detta slags tolkning, som även återfinns hos Panofsky:

The 'formal' style of gardening, reaching its climax in Le Nôtre's Versailles, had proudly imposed upon the infinity and irregularity of nature the finiteness and order of a little universe conceived by man – a universe cut out of (and off from) the great outdoors and rationally organized into a geometrical pattern of avenues suitable for stately progress of carriages and the caperings of horsemen rather than for solitary walks, parterres designed after the fashion of oriental carpets, trees and hedges carefully clipped into geometrical patterns, 'mazes' which pose neat problems in typology, and bodies of water disciplined to the regular contours of basins and canals.²³

De båda konstvetarna tycks nästan förskräckta i sin beundran inför det alltför storslagna Versailles.

Kanske urskiljs ett återsken av deras syn på det egna 1960-talet? Jag skall här inte spekulera över, om Lindwall och Panofsky fruktade den moderna arkitekturen, eller kanske i dess mest extrema former såg något epokgörande, som likt Le Nôtres park kunde resa sig över samtidens kaos. Låt oss slå fast, att en stil som lämpade sig för enväldets slottspark, länge framstod som mindre användbar i borgerliga städer.

I städerna var man under tidigmodern tid (1500-1800) snål med utrymmet och eventuellt mindre angelägna om att påtvinga omgivningen en viss världsbild. Fast även i Sverige försökte regeringen reglera städernas gatu- och tomtplaner, så att de allraminst blev rätlinjiga. Städerna skulle dessutom omges av ordentliga staket.

Rikskanslern Axel Oxenstierna skickade för detta ändamål den till Sverige från Stralsund invandrade arkitekten Nicodemus Tessin den äldre på ett uppdrag till Norrlands städer, inklusive Uleåborg. Tessins roll hade vid denna tid blivit viktigare, eftersom kunglige arkitekten Simon de la Vallée år 1642 hade dödats i en duell. Tessin d.ä. reste norrut varje år 1646, 1647, 1648 och 1649.²⁴ Hans arbete torde ha understötts av lantmätaren – "konduktören vid fortifikationen" – Erik Eriksson Niurenus. Denne var förmodligen son till Umeå sockens pastor Erik Niurenus, som 1646 hade efterträtt sin mer bekante bror Olof.²⁵

²³ Erwin Panofsky, "The Ideological Antecedents of the Rolls-Royce Radiator" (1963), sid 129-167 i Panofsky (red Irving Lavin) *Three Essays on Style*. MIT Press 1997, s 131.

²⁴ Nils Ahnlund, *Sundsvalls historia*. del 1, 1621-1721, Sundsvall 1921, s 84; jfr. Gösta Bucht, *Härnösands historia*. del 1, tiden 1585-1721, Uppsala 1935.

²⁵ Nils Ahnlund, "Bröderna Niurenus: Två präster i Umeå storpastorat", s 181-190 i *Västerbotten*, 1924-1925, Umeå 1925.

I Gävles mer utförliga plan ritade Tessin för övrigt in: "den första offentliga stadsparken i en svensk stadsplan", som emellertid placeras skild från den egentliga staden, på en holme i Gavleån.²⁶

Arbetet var för Umeås räkning en följd av att Drottning Kristina år 1646 sent omsider hade tilldelat staden dess stadsprivilegier som 1622 utlovats, rörande handelsrätt och vissa skatteförmåner. Umeå fick dessutom nu sitt stadsvapen, som pryddes med tre renhuvuden²⁷ I krigsarkivarien Steckzéns Umeåhistoria från 1922 avbildas på sidan 66 en Umeåkarta som förvaras i krigsarkivet och tillskrivs Tessin d.ä. Det avsedda rektangulära rutnätet i Umeå tycks där inte hamna i konflikt med någon större befintlig bebyggelse, vilket annars var vanligt i andra östersjöstäder.²⁸

Enkelheten i flera av norrlandsstädernas planer har sedermera givit anledning till misstanken, att Tessin bara ritat de mer avancerade planerna för Gävle och Hudiksvall. Någon av tidens "enkla lantmätare och fortifikationsingenjörer", såsom Niurenus, skulle då ha utfört de övriga planerna inklusive Umeås stadsplan från 1648.²⁹

Jag vill invända, att Tessin lika gärna ha ägnat större uppmärksamhet bara åt de städer som skulle nybyggas och således för övriga städer endast ritat skisser. Även i dessa städer med mindre ambitiösa planer bar dock Tessin d.ä. huvudansvaret inför Kungl Maj:t.

Vi har redan noterat skillnaden mellan ambitioner för slott och stad, just vad det beträffar parker och träd. Marie Nisser har uppmärksammat denna skillnad och säger att träd längs kanaler var ett vanligt motiv i holländska städer på 1600-talet, men längs gatorna i Sverige sällsynta. Ett undantag hon anför är Jean de la Vallées (i huvudsak utförda) förslag till stadsplan för Eskilstuna, daterad 1658.³⁰ Fast egentligen bör vi nog säga att de la Vallée bara bekräftar den traditionella skillnaden mellan stad och slott, vad det gäller parkanläggningar. Han har visserligen ritat in slottspark och stad sida vid sida, men allén hör uppenbarligen till slottet. Den råkar bara löpa längs kanten av staden.³¹

Däremot har de la Vallée föreslagit en intressant nyhet. Stadshuset i varje kvarter avsågs byggas kant i kant med varandra och med gatan, med en rejäl trädgård bakom varje hus. De rektangulära kvarteren skulle på längden genomskäras av ett större grönområde, en serie trädgårdar som kanske av-

²⁶ Sven Hammarlund, "Tessin d.ä., Gävle och Hudiksvall", s 78-87 i *Från Gästrikland*, 1950. Gävle 1951, s 82.

²⁷ Birger Steckzén, *Umeå stads historia, 1588-1888*. Umeå 1922, s 67f.

²⁸ Jfr. Gerhard Eimer, *Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich, 1600-1715: Mit Beiträge sur Geschichte der Idealstadt*. Scandinavian University Books, Stockholm 1961.

²⁹ Hammarlund, s 80.

³⁰ Marie Nisser, "Stadsplanering i det svenska riket 1700-1809, s 91-145 i Rudolf Zeitler (red) *Sju uppsatser i svensk arkitekturhistoria*. Konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 1970, s 138.

³¹ Avbildning i Claes Ellehag, *Jean de la Vallée, kunglig arkitekt*. Signum, Lund 2003, s LXVII.

setts bilda en brandgata, med port på varje kvarters kortsida. Resultatet blir ett slags radhusbebyggelse, vars ursprung man väl annars brukar förknippa med 1800-talets England.

Sverige lånade på 1600- och 1700-talet pengar och idéer främst från Frankrike, men modifierade sedan dessa idéer, för att de skulle kunna tillämpas i ett mindre frodigt klimat. Detta har Ernst Josephson tidigt visat, i sin grundliga studie av slottsarkitekten Nicodemus Tessin den yngre.

Tessin d.y. hade besökt Versailles under en av sina studieresor på 1670-talet, men insåg, som Josephson konstaterar, att: "I Sverige var det ej meningsfullt att bygga allt på en skönhet, som blott varade några korta sommarmånader, men under årets längsta tid stod förfrusen. Man fick arbeta med stabila ting, som stod mot vädret. Främst brukade man alléer, som alltid behåller sin verkan." ³²

Tessin d.y. formulerade bland annat regler för hur anläggande av trädgårdar, varvid trädplanteringar rekommenderades. I "Remarques touchent les jardins de propreté et premierment de leur situation", ett sammandrag och bearbetning av d'Argenvilles *Théorie et la pratique du jardinage* från 1709, skriver den svenske arkitekten "Alléerna äro som gatorna i en stad"³³. Tessin framhäver vidare, att man bör dölja det fula och framhäva det sköna, men alltid utgå från den naturliga situationen och därvid beakta sundhet, fruktbar jord, vatten, utsikt mot skönt landskap och bekvämlighet.

Låt oss inte glömma att Tessins far (Tessin d.ä) stod bakom Umeås äldsta stadsplan. Men vägen leder till Umeå också när vi vandrar framåt i tiden, från Tessin den yngres svenska klassicism till anläggandet av en tidig esplanad i det gamla Vasa. 1700-talets svenska arkitektur dominerades nämligen av det påkostade bygget av Stockholms slott, som Tessin den yngre vid seklets början ledde och där flera stora arkitekter lärdes upp.

Elev till Nicodemus Tessin d.y. var först Johan Härleman, som särskilt intresserade sig för anläggandet av trädgårdar. När Härleman den äldre dog redan 1707 ersattes han av Göran Josua Adelcrantz (1668-1739), som i sin tur lärde upp Johans son Carl Härleman (1700-1753). Denne efterträdde Tessin som överintendent och fullbordade Stockholms slott, varvid han nära samarbetade med Göran Josuas son Carl Fredrik Adelcrantz (1716-1796). Denne blev i sin tur överintendent 1757, men innehade då ämbetet jämsides med den äldre Carl Johan Cronstedt (överintendent 1743-1767).

Dessa närbesläktade ämbetsmän ansvarade för anläggandet av civila, militära och kyrkliga anläggningar, samt därutöver även privata projekt, såsom de flesta större svenska herrgårdsbyggen under 1700-talet. Adelcrantz ärver

³² Ragnar Josephsson, *Tessin: Nicodemus Tessin d.y.: Tiden – mannen – verket*, del 2. Norstedts, Stockholm 1931, s 193.

³³ Cit. i Josephson, s 194.

förresten av sin far D'Argenvilles verk, ur vilket vi nyss citerade Tessins definition av alléer.³⁴

I Finland ritade Adelcrantz en ny stadsplan för det gamla Vasa, nedanför Korsholms slott. Det nya Vasa (först kallat Nicolaistad) som Karin Eriksson hänvisar till som Umeås förebild, anlades ju först på 1850-talet. Anmärkningsvärt är ändå, att vi just i det gamla Vasa återfinner en av de första planerna där allén ritas in i en svensk stad, till skillnad från invid ett svenskt slott eller herrgård.

Om alltså Tessins d.y. föregångare de la Vallée ännu separerade slott och stad, så har mot slutet av 1700-talet en ny syntes etablerats, som Ulla Ehrensvärd sedermera noterar i Byggnadsstyrelsens jubileumsskrift:

För städerna Tavastehus, Vasa och Heimola, som enligt Gustav III:s beslut 1775 skulle utvidgas, gjordes upp planer, som alla är exempel på utnyttjandet av parken och allén i stadsbilden. De är alla varianter på samma tema: slottsallén, även om endast Tavastehus planlades kring ett slott.³⁵

Tavastehus planlades av den vid Sveaborg (under Augustin Ehrensvärd) utbildade generalmajoren von Arbin – med alléer kring staden – medan i Heinola Jandolin delvis följde landshövding Louis De Geers planer, med en allé upp mot länsresidenset.³⁶

Carl Fredrik Adelcrantz plan för utbyggnaden av det gamla Vasa aktualiserades främst av att man här byggde en ny hovrätt. Den byggdes dock långt senare om till kyrka i Korsholm. I ett brev till kungen den 7 augusti 1777 konstaterade Adelcrantz, att fältet mellan hovrätt och länsresidens inte var lämpligt för tyngre byggnader. Han undrade därför:

om icke detsamma staden och landet till prydnad kunde planteras med en tredubbel allé, vars synpunkt på ena änden vore hovrättshuset och på den andra landshövdingeresidenset. I anseende till jordmånens fuktighet skulle lindar trivas väl därsammastädes, och som sådana av 5 à 6 aln. längd fås i Holland för en fl. stycket³⁷.

Förslaget gillades. Av kostnadsskäl valdes vid den första planteringen 1781 endast aspar, som först på 1800-talet ersattes av lindar.³⁸

³⁴ Stig Fogelmarck, *Carl Fredrik Adelcrantz: Arkitekt*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1957, s 268.

³⁵ Ulla Ehrensvärd, "Vasa stadsplan" s 82f i *At förse riket med beständige och prydliga byggnader*. Kungliga byggnadsstyrelsen, Stockholm 1969, s 82.

³⁶ Se Tavastehus stadsplan från 1777 i Henrik Lilius, *Suomalainen puukaupunki/Trästad i Finland*. Akademiska bokhandeln, Helsingfors 1985, s 55, bild 32 och planen för Heinola sid 59, bild 43.

³⁷ Cit. i Ehrensvärd, s 82.

³⁸ Ehrensvärd.

Även om 1700-talets politiska situation i Sverige, frihetstiden, ofta framställt som präglad av alltför drastiska kast mellan hattars och mössors makthavande i Stockholm, så pågick samtidigt en process där rikets resurser inventerades för mer långsiktig nytta. Skåne och Småland framstod av allt att döma som avlägsna provinser. År 1749 skickade därför Carl Hårleman professorn i Uppsala Carl Linnaeus på en resa till Skåne: Linnés skånska resa.

Bland alla intressanta växter och stensorter noterade Linné även byarnas och städernas "täckhet". Han uppskattade särskilt trädplanteringarna, till exempel i Malmö, dit han anländer den 11 juni: "Torget är ett av de största i riket, 200 steg i längden och lika i bredden, på alla sidor planterat med höga träd av lind, hästkastanjer och valnöteträd".³⁹

Redan på väg till Skåne, i maj månad, kunde Linné också om Växjö konstatera: "Utom annat gjorde de många lövträn, som på bägge sidor om gatorna voro planterade, ej ringa täckhet för staden."⁴⁰ Växjö hade således tack vare sina gatuträd blivit vackrare än vad Linné kom ihåg från barndomen.

³⁹ Carl Linnaeus *Carl Linnaeus Skånska resa år 1749*, red Carl-Otto von Sydow. Wahlström och Widstrand, Stockholm 1959/1999, s 210.

⁴⁰ *Carl Linnaeus*, s 54.

3. 1800-tal: demokratisering och stadsbränder ger plats för alléer, bland annat efter finska exempel

Ett klagörande försök förklara de svenska stadsplanernas övergripande historiska utveckling har av Lennart Améen presenterats i avhandlingen *Stadsbebyggelse och domänstruktur*.⁴¹ Améen visar på en stilmässig utveckling, från medeltidens oregelbundna stadsplan till renässansens rutnätsplan. Renässansstilen fortsätter att dominera även under tiden 1600-1900, bara med viss variation genom "radiala gatsystem", alltså paradgator på diagonalen. Först på 1900-talet återkommer oregelbundna gator, men nu på ett mer planerat vis än under medeltiden.

Denna analys är generaliserande och således avsiktligt schablonmässiga, men kompletteras med en serie fallstudier. Améen visar där varför olika städer ändå går skilda vägar, på grund av deras skiftande förutsättningar vad beträffar funktioner och ägandeförhållanden.

Fyra grupper urskiljs: (a) medeltidsstäder, (b) vida kronostäder, (c) trånga kronostäder samt (d) spontanorter. Umeå hör till gruppen "vida kronostäder", alltså städer grundade under 1500- och 1600-talet. Som vi redan antytt skänkte då Kungl. Maj:t mark och omfattande stadsprivilegier, främst regionala handelsmonopol. Mindre mark och förmåner åtnjöt den i tid något senare kategorin "trånga kronostäder", som motsvaras av "lydköpingar" grundade 1620-1845. Skellefteå är det sista exemplet på en sådan trång kronostad.

I sina fallstudier finner Améen en utveckling, initierad ganska snart efter industrialismens expansion mot slutet av 1800-talet, då flera kronostäder tvingades förnya sitt stadsplanetänkande. Enligt den strikta tillämpningen av reglerna för de kungliga donationerna till städerna ägdes marken kollektivt av staden. Staden var avsedd för handelsmännen och hantverkarna, borgarna i ordets egentliga bemärkelse. Eftersom endast dessa i normalstaden kunde köpa fastigheter, fick alla andra yrkeskategorier söka sig utom tullarna.

När man mot slutet av 1800-talet försökte länka samman den gamla borgerliga stadskärnan med förorterna, där nyanlända tidigare hade tvingats bosätta sig, först då introducerades i svenska städer mer avancerade former för stadsplanering, hävdar Améen. I och för sig kan vi notera, att enligt Paulsson en segregering i Sundsvall tycks ha förstärkts så sent som vid industrialiseringen på 1860-talet. Då anvisades arbetare bostäder på stadens forna donationsjord, men enbart i perifera lägen. Stadens centrala delar, som ju efter branden 1888 bebyggdes med stenhus, reserverades för de välbesuttna.⁴²

⁴¹ Lennart Améen, *Stadsbebyggelse och domänstruktur: Svensk stadsutveckling i relation till ägoförhållanden och administrativa gränser*. Diss. Lund 1964; jfr. även den mindre översikten *Stadens gator och kvarter: Stadsmiljöns geografiska grunddrag*. Gleerups, Lund 1972.

⁴² Gregor Paulsson, *Svensk stad*, del 2 1950, s 235-244.

Améen noterar emellertid att två städer tidigt hade låtit stora områden med donationsjord övergå till privat ägande: Karlstad och Umeå. Tydligt fanns emellertid i praktiken ganska gott om utrymme för städer att glömma bort donationsreglerna. Enskilda icke-borgare förvärvade mark: bruksägare, adelsmän, statliga tjänstemän, präster, lärare, jurister, journalister och arbetare. Följden sågs ha blivit att man i Karlstad och i Umeå slapp förstäder och därför längre än annars kunde bevara renässansstilens enkla rutsystem.

Améen visar att avancerad stadsplanering infördes i Umeå först när järnvägen anländer mot slutet av 1800-talet. Då fick Umeåborna sent omsider uppleva några sneda gator, utgående från järnvägsstationen.⁴³

Att ickeborgare tilläts bo i städerna under 1800-talet medförde inte per automatik att de betraktades som verkliga medborgare. I Sveriges riksdag hade ju bönder, präster och adelsmän sin egen representation, skild från borgarnas. Men i städerna hade bara borgarståndet rätt att styra, givetvis under överinseende av kungens befallningshavande, som i Stockholm hade extra omfattande ansvar. Landsortstädernas styrande institutioner, de äldstes råd och magistraten, dominerades däremot av handelsmän och i någon mån hantverkare.

Under 1800-talet sker dock en konstitutionell utveckling, där de kommunala lagarna 1843 och 1862 förebådar representationsreformen 1864, då ständerriksdagen omvandlades till en tvåkammarriksdag. Vid 1840-41 års riksdag vanns majoritet för att begränsa kyrkans makt genom införandet av så kallade sockenstämmor, men bara på landsbygden. Där var alla sockenmedlemmar som ägde fastighet röstberättigade, tillsammans med alla som betalade skatt på sin lön över vissa miniminivåer.⁴⁴

Reformerna på landsbygden föregick demokratiseringsprocessen i de mer konservativa städerna. Först 1862 beslöt regeringen att införa ett liknande system i städerna – riksdagen informerades blott om denna trots allt grundläggande reform.

Det folkvalda stadsfullmäktige introducerades, med rösträtt som privilegierade fastighetsägare och högre inkomsttagare. Knuten till denna i princip mer jämställda representationsrätt var tanken att även skyldigheter skulle fördelas mer likställt. Annars hade det länge varit norm, att staden bland annat ålade fastighetsägare att svara för underhållet av gatan framför det egna huset. Denna etablerade tradition bevarades som vi skall se i Umeå, där fastighetsägarna länge ansvarade för vård av gatubjörkarna.

På detta vis påbörjades på 1860-talet en långsiktig utveckling. Principen att alla kommunmedborgare hade samma rättigheter och skyldigheter började nu dominera i Sverige. På sikt blev staden också juridiskt en verkligt

⁴³ Améen, s 179-192.

⁴⁴ Pär-Erik Back, *Sammanslutningarnas roll i politiken 1870-1910*. Studentlitteratur, Lund 1967, s 42.

gemensam angelägenhet, inte bara för vissa klasser eller ägandegrupper, utan för alla dess invånare. Stads- och författningshistorikern Nils Herlitz skriver: " 'Staden' övergick efter hand från att vara identisk med borgerskapet till att utgöras av en menighet av bredare läggning".⁴⁵

Att Umeå får en ny stadsplan året efter att man fått ett stadsfullmäktige är således knappast en slump. De första stegen mot demokratisk stadsplanering genom 1862 års kommunallagar var av allt döma en viktig förutsättning för björkalléernas tillkomst och bevarande.

Vad det beträffar trädplanterade gator, så kunde man som vi sett hos Linné tycka att det var vackert redan på 1700-talet, men det var då också något exklusivt. På de trånga gatorna i Umeå, mellan hantverkarnas bodar samt handelsmännens gårdar och magasin fanns inte plats för de alléer som omgav slotten och herrgårdarna. Detsamma gällde i de flesta andra städer. I Stockholm fanns fler parker, men de hörde inte till staden utan till kungen eller mycket förmögna fastighetsägare. Kungsträdgården var fram till Gustav III:s tid kungens grindförsedda trädgård, dock öppnad för de högre stånden på 1760-talet, för den breda allmänheten först 1822.

Städernas ägarförhållanden och styresskick innebar att vilja och förmåga att omvandla äldre stadsplaner i allmänhet saknades. Förhållandet motsägs inte av att något enstaka torg eller gatuparti kunde nyanläggas med trädplantering, i vissa städer. Men under 1800-talet förändras grundvillkoren.

Förändringen urskiljs i den nya lagstiftningen samt i städerna tillväxt, där industrialismens välsignelser och hot utgör allt mer framträdande inslag. Å ena sidan ökade behovet av breda gator för bättre transporter, avlopp och vatten – å andra sidan utsattes staden för risken att helt utplånas genom en brand utlöst av till exempel utspilld olja eller fotogen, slarvigt byggda skorstenar och gnistor från ångmaskiner.

Ett enkelt sätt att lösa transportfrågan var i vissa större europeiska städer att riva stadsmurarna. Dessa hade ju ändå blivit omoderna på grund av artilleriets och strategins utveckling. Därigenom förenade stadens gamla kärna med dess nyare förstäder, samtidigt som man skapade utrymme för anläggandet av breda ringleder. Dessa pryddes typiskt med trädplanteringar varvid esplanader eller boulevarder skapades.

Två större städer i Sverige med stadsmurar rev dem emellertid så tidigt, i början av 1800-talet – att man först inte såg något behov av stora esplanader. I Malmö gjorde man sitt bästa för att bebygga den nya marken med rektangulära kvarter, medan man i Göteborg var upptagen med att bygga upp den gamla nedbrunna stadskärnan och därför ägnade de gamla befästningszonerna större uppmärksamhet först på 1860-talet.⁴⁶

⁴⁵ Nils Herlitz, *Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsende*, SOU 1923:6, s 83.

⁴⁶ Améen, 1974 s 52ff.

Bekanta exempel på tillvaratagandet av mark efter att befästningsverk rivits är konstruktionen av ringleder i Bryssel och Wien. Intressant nog hade i Wien de gamla vallarna, som mot slutet av 1700-talet hade förlorat sin strategiska betydelse, redan då öppnats för allmänheten och blivit till ett slags rekreatiomsområde: "Befästningsanläggningarna hade för stadens invånare blivit till en del av deras sällskapsliv. Där flanerade alla befolkningsgrupper."⁴⁷ År 1857 beslöt kejsaren att bastionerna skulle rivas, och tre år senare började man att istället projektera koncentrisk ringvägar som förenades av ett brett parkområde, med en rad nya påkostade offentliga byggnader.⁴⁸

För österrikarna var Paris en förebild. Dit reste man även från Sverige. Men vid Stockholms horisont fanns också ett mer näraliggande föregångsland i stadsplanhänseende. Det var det ryska storfurstendömet Finland. Att man just i Finland introducerade stadsplaner med drag som senare tycks återkomma i Paris och i Wien överraskar eventuellt. Helsingfors är onekligen ett undantag från regeln att det i gamla städer var svårt för borgare var svårt att hitta mark för att anlägga breda gator.

Helsingfors i början av 1800-talet var dock inte någon storstad. Åbo hade varit det svenska hertigdömet huvudstad fram till 1812, då Helsingfors övertog denna roll. De nya ryska härskarna satsade då stora resurser på att bygga ut den gamla småstaden, för att anlägga en mer representativ huvudstad i storfurstendömet. Stadsplaneraren Ehrenström skapade vid denna tid en bred esplanad tvärs genom Helsingfors. I Uleåborg nöjde han sig däremot, några år senare, med att låta kvarteren kring en bäck utgöra ett slags parkparti.

Helsingfors större byggnader ritades därefter av den tyske arkitekten Carl Ludvig Engel, som knappast avsåg att vara radikal, utan för staden ville ta tillvara den klassiska traditionen:

Engels och Ehrenströms Helsingfors är ett sentida skott på samma träd som framlutat barockens geometriskt storslagna stadsanläggningar [och slottsanläggningar] – Versailles, Mannheim, Karlsruhe, S:t Petersburg – och bildar en effektiv slutpunkt på den utvecklingskurva inom den europeiska stadsbyggnadskonsten, som tog sin början under renässansen.⁴⁹

Verkliga slutpunkter är förstas lika ovanliga som verkliga begynnelse, det gäller inte minst den klassiska traditionen, av Améen kallad renässansstilen, vilken i sin tur kan delas upp i barock och neoklassicism. Engel ritade nämligen också en stadsplan för den gamla huvudstaden Åbo, som 1827 hade drabbats av den första stora stadsbranden i Norden.

⁴⁷ Fritz Wulz, *Wien: En arkitekturpolitisk studie av en stad i förändring, 1848-1934*. Byggnadsforskningsrådet, Stockholm 1979, s 20.

⁴⁸ Wulz 1979, s 37-54.

⁴⁹ Nils Erik Wickberg, *Carl Ludvig Engel*. Finlands arkitekturmuseum. Helsingfors 1970/1973.

Särskiljande i den nya Åboplanen var förutom den traditionella rutnätsplanen de breda gatorna (30 och 40 alnar), somliga med trädplanteringar. Vidare placerades de offentliga märkesbyggnaderna centralt, skilda från omgivande bebyggelse genom parker (Wickberg). Detta mönster återkommer senare i Umeå.

Helsingfors centrala esplanad blev förstås en förebild för flera finska städer: Kemi, Lovisa (esplanad 72 m), det nya Björneborg (44,5 m) och det nya Vasa (36 m).⁵⁰ Engels recept följdes bland annat av den svenske arkitekten Georg Theodor Chiewitz. Chiewitz ritade in esplanader i form av kors i Björneborg (1852) och i Mariehamn (1861).⁵¹

Esplanaderna och parkerna infördes dels för sin skönhet och förmodade sundhet, dels för att öka brandsäkerheten. Bränder var ett konstant bekymmer i de nordiska trästäderna. Särskilt pådrivande i frågan om brandsäkerhet var Finlands generalguvernör Zakrevskij. Zakrevskijs biograf konstaterar: "Den nya stadsplanen för Åbo, som Engel på Zakrevskijs initiativ och väsentligen efter hans anvisningar uppgjort, accepterades i januari 1828 av senaten, sedan Åbo borgarskap först hörts och omarbetning skett".⁵²

Vi kan notera, att Zakrevskij hade börjat sin militära karriär som general Kamenskijs adjutant. Han deltog således i det förödande slaget vid Auers-tadt 1806, där Napoleon segrade. Han upplevde 1812 Moskvas brand, om än inte som ögonvittne. Just i egenskap av Kamenskijs adjutant var Zakrevskij förresten också med om striderna kring Umeå år 1809.

Denna generalguvernör Zakrevskij uppfann knappast idén om den breda gatan som brandskydd. Men han var helt klart ansvarig för att denna nyhet i praktiken genomdrevs i alla nya finska stadsplaner på 1820- och 1830-talet.

Det är för övrigt ett blindspår att tro att redan den svenske överintendenten Cronstedt skulle ha haft liknande planer under föregående sekel. Ahlberg övertolkar nog det citat av överintendenten Cronstedt, som Marie Nisser anför i sin studie. Nisser skriver: "Kravet på 'planterade trån, liksom af brandmurar' hade Cronstedt framfört i ett annat sammanhang".⁵³ Vilket väl rimligen skall tolkas som att Cronstedt i städerna ville se såväl träd som stenmurar mellan intilliggande hus, inte att han jämförde de båda.⁵⁴

⁵⁰ Mirjam Lehtikanto, "Carl Axel Setterberg och det nya Vasa", s 261-327 i *Österbotten: Årsbok utgiven av svensk-österbottniska samfundet*, 1970, s 281f.

⁵¹ Lilius 195:76f, bild 94-98; Lindahl 1974:7

⁵² Alexis Lillja, *Arsenij Andrejevitz Zakrevskij*. diss. Helsingfors 1948, s 288f.

⁵³ Nisser 1970, s 130.

⁵⁴ Ahlberg misstar sig således: "Cronstedt krävde trädplanteringar, med hänvisning till att de kunde fungera som brandmurar", Nils Ahlberg "Stadsgrundningar och gaturegleringar: Svensk stadsplanering under tre hundra år", s 67-89 i Thomas Hall och Katarina Dunér (red) *Den svenska staden: Planering och gestaltning – från medeltid till industrialism*. Sveriges Radios förlag, Stockholm 1997, s 87.

Det finns emellertid ett tidigt svenskt exempel på användandet av ett brett parkområde som brandskyddszon på hela hundra meter. Det är vad vi återfinner i Vänersborgs stadsplan, ritad 1834 efter branden av den kände kanal- och sedermera järnvägsbyggaren Nils Ericsson. Ericsson ritade också in en rad med paradbyggnader i parken, ungefär som i Åbo stadsplan, som ju vid denna tid var alldeles ny.⁵⁵

Arton år senare, i augusti 1852, fick murmästare Setterberg i Gävle höra talas om att Vasa hade brunnit. Då Vasa nyss hade avskedat sin länsarkitekt (ett ämbete i Finland inrättat redan 1848) tvekade Setterberg inte, utan reste till Finland. Han kunde i januari följande år tillträda den vakanta tjänsten.

År 1854 blev han också stadsarkitekt i Vasa, med ansvar för stadens återuppbyggnad. Setterberg kunde härvid utgå från det mer skissartade förslag som en viss Lohrmann utfört på finska senatens uppdrag, där det bland annat ingick en 60 till 70 alnar bred esplanad, givetvis av brandskyddsskäl.⁵⁶ Setterberg menade emellertid, att de nya reglerna som införts i Finland efter Åbo brand angav så breda gator att de riskerade att framstå som ödsliga, om man inte byggde i minst två våningar, vilket även skulle minska bostadsbristen: "gatorna bebyggda med endast envåningshus kommer att presentera sig oformligt breda".⁵⁷

Setterbergs tycks alltså ha varit medveten om gatornas rumsverkan och inte fullt lika angelägen som Zakrevskij om att hålla trästaden låg. Trots risken för ödslighet föreslogs inte trädplantering på Vasas vanliga gator, utan bara längs de fem esplanaderna.

⁵⁵ Améen 1964, s 41.

⁵⁶ Lehtikanto, s 267ff.

⁵⁷ cit i Lehtikanto s 277.

4. 1874 års byggnadsstadga, Esplanadsystemet och Haussmans boulevarder

Lantmätaren Hörnell, som ritade Umeås nya stadsplan år 1864, tog som Eriksson tidigt visat hänsyn till Vasas exempel. Rimligen var även Nykarleby ett föredöme i Umeå. Beställare av den nya Umeåstadsplanen var det nya stadsfullmäktige, där nu även ämbetsmän, lektorer och militärer hade fått plats jämte de gamla borgarna. Några alléer eller esplanader införde inte Hörnell, men planen innehöll i gengäld ett sammanhängande band av parker, samt ett måttligt uträtande av gatorna.

Hösten 1865 började man anlägga en stadsträdgård på länsresidensets mark. Namnet blev Döbelns park, då monumentet på Döbelns födelsedag den 29 april 1867 här invigdes. Det var förstås till minne av Döbelns avskedstal till svenska och finska hären – ett datum som 1867 hade inträffat knappt en mansålder tidigare, den 8 oktober 1809. Steckzén har också erinrat om att Trädgårdsföreningen och Trädgårdssällskapet bildades på 1850- och 1860-talet inte bara för att enskilda skulle odla sina trädgårdar utan också för att ta ansvar för stadens parker. Bland annat planterades vid denna tid dubbla rader träd norr om kyrkan: ”planteringarna bestodo med få undantag av ortens träd och buskväxter samt sköttes av dalkullor”.⁵⁸

Strax beslöt emellertid regeringen att införa en byggnadsstadga för alla rikets städer, som vi sett daterades maj 1874. Tidigare hade de svenska städerna varit mer fria att själva reglera ordning och säkerhet.⁵⁹

Överintendenten Fritz von Dardel noterar till exempel, med viss förvåning, resultatet av ett besök i en svensk småstad i augusti 1864: ”Efter en färd på bondskjuts inträffade vi alldeles genomvåta af regnet kl. 10 på kvällen i Lidköping. Man nekade emellertid att servera oss supé, på grund af att det i denna stad vore förbjudet att göra upp eld efter kl. 10 e.m. Med nöd fingo vi litet kallt kött och bröd.”⁶⁰ Citatet säger något om den försiktighet som präglade livet i trästaden.

Den statliga byggnadsstadgan stipulerade byggnadsnämnd och byggnadsordning, som även inrättades av Umeå stad. Redan i februari 1875 publicerades byggnadsordningen, där man bland annat kom med nya regler för hur gator med 60 fots (18 meter) bredd skulle anordnas: körbanan skulle vara 28 fot bred, och på ömse sidor omges av först en rad ”tjenliga löfträd” (10 per kvarter om 200 fot), sedan 6 fot trottoar, till sist 10 fot rabatt. Stadskassan skulle stå för anläggningen, tomtägarna för underhållet.⁶¹

⁵⁸ Steckzén, s 432.

⁵⁹ Den bästa introduktionen till den komplexa äldre rättsordningen är ännu Nils Herlitz, *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*. Norstedts, Stockholm 1924.

⁶⁰ Överintendent Fritz von Dardel *Minnen*, II:1863-1865. Norstedt, Stockholm 1912, 104.

⁶¹ *Umebladet*, fredag 14 maj 1875 ”Byggnadsordning för staden Umeå, fastställd av Kongl. Maj:ts befallningshavande i Westerbottens län”

År 1877 skapades Broparken efter inlösen av en industritomt (det gamla Tjärhovet) och följande år började de båda esplanaderna anläggas.⁶² 1879 kom även en ny stadsplan, där Östra och Västra esplanaden hade ritats in. Där planterades popplar år 1883. På Västra esplanaden (nuvarande E4:an) har dessa numer sedan länge försvunnit. De 200 popplarna på Östra esplanaden bevarades dock fram till 2003, då nyplantering skedde, efter att röta hade upptäckts i de ursprungliga träden.⁶³

De båda esplanaderna tycks ha bidragit till att hejda den brand som 1888 förödde hela det mellanliggande området, stadens gamla centrum. Emellertid är det tveksamt om träd som planterades 1883, redan 1888 hade vuxit sig höga nog för att kunna fungera som något slags brandskärm. Vad som här stoppat branden var snarare frånvaron av byggnader längs esplanaderna, samt möjligheten att hit koncentrera brandförsvaret i form av vattenbesprutning.

Den statliga byggnadsstadgans upphovsman, Albert Lindhagen kan således indirekt sägas ha blivit räddningen åtminstone för Umeås perifera delar, genom sitt krav på esplanader.

Lindhagen hade studerat stadsplanarbeten i grannländerna. Tillsammans med den nya byggnadsstadgan skickade han ut ett antal "mönsterplaner" från Finland, bland annat över de här redan omnämnda städerna Björneborg, Kemi, Lovisa, Nykarleby och Vasa; samt Kuopio, Nystad och Sordavala. Vi har anledning att fråga varför inga svenska stadsplaner skickades ut. Kanske dessa antogs kända? Eller kunde de redan tidigare rekvireras från Överintendentämbetet? Välbekanta torde vid denna tid Per Sundius (1823-1900) stadsplaner för Karlstad (1865) och Sundsvall (1873) ha varit. Sundius tog för övrigt där tillvara sin lärmästare Chiewitzs förkärlek för esplanader.⁶⁴

Även Umeås stadsplan från 1866 tycks Lindhagen ha uppskattat. Han rekommenderade den i ett utlåtande över den aktuella utvecklingen i landet, riktat till Stockholms stadsplanekommitté vid slutet av 1860-talet. Lindhagen konstaterar bland annat att: "Karlstad antagit en stadsplan, som, vid jämförelse med vad hos oss är vanligt, kan anses storartad." Nästa exempel är Umeå:

Denna stad har, med hänsyn till rörelsens, sundhetens och prydlighetens fordringar samt vikten att skydda staden för större eldsolyckor [således en något överdriven förhoppning], antagit en ny, även den nuvarande staden omfattande plan för stadens framtida bebyggande, enligt vilken bland annat är bestämt, att vid de större gatorna terrasser med buskväxter och blommor skola anläggas framför husen, och att vid dessa gator avstånden mellan husen skall vara minst 60 fot. Man spä-

⁶² Steckzén, s 436.

⁶³ Parkpromenader, 2003 s 15.

⁶⁴ Lindahl 1965, s 44.

rar häruti lätt inflytelsen från grannstaden Wasa, varest Umeå invånare haft gott tillfälle att se huru planen för en stad bör se ut.⁶⁵

Albert Lindhagen hade emellertid inte bara översikt över nordiska förhållanden.

Lindhagen hade också redan 1860, på sin bröllopsresa, besökt Paris och Bryssel. Således hade han på nära håll stiftat bekantskap med baron Haussmanns nya stadsplaneringen, med dess breda boulevarder och ibland drastiska kvartersförnyelse. Paris var ju inte bara sin tids mest kända stadsbyggnadsprojekt – utan också dess mest omvälvande. Det varade 1853-1870, men kan ändå sägas ha pågått med god fart, eftersom Haussmann, den nye prefekten för Seineregionen, åtnjöt kejsar Napoleon III:s fulla stöd.

Baron Haussmann var inte arkitekt, men en mycket effektiv tjänsteman. Utrustad med en ny expropriationslag tog han sig för att låta en serie nya breda gator skära genom den gamla medeltida stadsplanen. Det skedde för att underlätta ett ökat behov av transporter, vatten och avlopp.

I sina memoarer erinrar sig Haussmann, att han som prefekt i Bordeaux år 1852 planterade träd längs vägar ut från staden. När Haussmann 38 år senare besökte Bordeaux kunde han uppskatta de fullvuxna träden. Däremellan hade han i Paris sett till att alla gamla boulevardträd på vägarna till Paris ersattes. På så gott som alla gator över 20 meters bredd planterades nya träd. Regeln var enkel: fem meter från husen, på bredare gator två rader träd, företrädesvis plataner och kastanjer.⁶⁶

Under 1860-talet arbetade Lindhagen i Haussmanns anda med Stockholms planering och malmarnas reglering. Lindhagen blev medlem av Lagbyrån 1871 och ansvarade för den nya bygglagstiftningen. Han skrev de riksomfattande byggnads-, brand- och hälsovårdsstadgar, som alla fastställdes 1874. I detta arbete ingick studier av lagar i Tyskland, Schweiz, Norge, S:t Petersburg och Finland, där man 1856 hade fått en ny byggnadsordning för hela storfurstendömet.⁶⁷

I småstaden Stockholm kunde dock det ekonomiska trycket och förmågan dock knappast jämföras med villkoren i Paris. Lindhagen saknade dessutom Haussmanns närmast diktatoriska befogenheter. Således stannade flera av Lindhagens förslag tillsvidare på pappret. Ändå kunde utvecklingen te sig omvälvande. År 1883 – samma år man i Umeå planterar popplar längs sina

⁶⁵ Lilienberg "Svensk stadsanläggningskonst under de senaste 50 åren", s61-80 i *Minnesskrift utgiven av Svenska stadsförbundets tidskrift till 50-årsdagen av förordningens om kommunalstyrelse i stad utfärdad den 21 mars 1862*. Stockholm 1912, s 67f.

⁶⁶ Haussmann (1890-93) *Mémoires*. Seuil 2000, s 942-945/254-259.

⁶⁷ Gösta Selling "Albert Lindhagen", 464-470 i *Svenskt biografiskt Lexikon*, vol 22, 1982; jfr. Eva Rudberg *Från mönsterplan till kommunöversikt: Den fysiska översiktsplaneringens framväxt i Sverige*. Byggnadsrådet G7:1985 (broschyr).

esplanader – skrev den unge August Strindberg sin kända dikt, som väl hyllar Lindhagens verk i Stockholm. Inledningen är bekant:

Der gamla kåkar stodo tätt
och skymde ljuset för varandra,
dit sågs en dag med stång och spett
en skara ungfolk muntert vandra

Samt avslutningen (vi hoppar över några strofer):

En gammal man går der förbi
och ser med häpnad hur man rifver.
Han stannar; tyckes ledsn bli,
när bland ruinerna han klifver.

– "Vad skall ni bygga här, min vän?
Skall här bli nya Villastaden?"
– "Här skall ej byggas upp igen!
Här röjes blott för Esplanaden!"

– "Ha! Tidens sed: att rifva hus!
Men bygga upp? – Det är förskräckligt~"
– "Här rifvs för att få luft och ljus;
är kanske inte det tillräckligt?"⁶⁸

Alla var dock inte lika positiva till Lindhagens ännu ganska rätlinjiga sätt att tänka sig städer.

Stadsingenjören i Malmö, major Nilsson, erinrar sig i sin intressanta självbiografi, att han fann Lindhagens mönsterplaner ganska banala:

Till grund för den hittills brukliga metoden för stadsplaners upprättande i Sverige låg ett planschverk av en finsk arkitekt, innehållande normalplaner av minst sagt tarvligt slag, men som enligt dåvarande begrepp ansågos vara lämpliga förebilder för städers bebyggande. Skrivelse hade 1875 utgått från regeringen till alla rikets befallningshavande, att ifrågavarande normalplaner skulle följas av byggnadsnämnderna. Enligt sagda planer ett rektangulärt rutsystem eller en enkel upp-linjering av marken i gator och kvarter samt torg m.m. ligga till grund. Någon hänsyn till terrängens ytformer togs ej, än mindre till estetiska krav, knappast ens till ägo gränser och andra bestående förhållanden.⁶⁹

Nilsson däremot hade tagit del av kritik mot det schablonmässiga byggandet:

⁶⁸ August Strindberg, *Dikter på vers och prosa*. Bonniers, Stockholm 1883, s 36ff.

⁶⁹ Anders Nilsson, *Minnen och anteckningar av en 85-åring*. Förlagsaktiebolaget, Malmö 1929, s 191f.

Först 1889, då professor Camillo Sitte i Wien utgav sin bok "Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen" väcktes allmän uppmärksamhet på den viktiga frågan. Sittes bok, som åstadkom ett stort uppseende inom stadsbyggnadsväsendet, blev starkt efterfrågad. Ett föredrag om densamma hölls här i Malmö under 1896 års utställning av stadsarkitekten i Landskrona Sundberg, vilket föredrag jag med intresse åhörde och nu erinrade mig.⁷⁰

Även dåvarande stadsingenjören i Göteborg Albert Lilienberg, sedermera inflytelserik stadsplanedirektör i Stockholm, förtjänar att citeras som ett exempel på en mer negativ hållning:

när den ganska allmänt för de mindre städerna tillämpades så, att rektangulära planer av viss normaltyp med ett rektangulärt esplanadsystem fastställdes fullkomligt oberoende av sådana befintliga förhållanden som gator, byggnader och terräng, kan den icke sägas hava blivit våra städer till det gagn, det kunna bli. För mången stad var det en lycka, att dessa planer blevo för dyrbara att genomföra och att det ännu icke fanns någon stadsplanelag, som tvang städerna att genomföra dem.⁷¹

Det schablonmässiga i landsortsstädernas tillämpning av 1874 års byggnadsstadga var således ingenting som i början av 1900-talet skattades särskilt högt. Om Umeå 1600-talsaktiga stadsplan ännu på 1860-talet framstod som modern, så var den redan på 1930-talet urmodig. Ändå gjordes den inte om. Vi skall strax se vad det berodde på.

⁷⁰ Nilsson, s 191.

⁷¹ Lilienberg, s 64.

5. Umeås björkar planteras och bevaras

Umeås medborgare och styresmän vid slutet av 1800-talet – alltså den exklusiva skara som då fick vara med och bestämma – valde att satsa på tillväxtprojekt, som efterhand befäste Umeås roll som centrum för regional administration, sjukvård, utbildning och transporter. Det blev lyckade projekt, som emellertid inledningsvis inte ställde några större krav på stadens gatusystem.

Under 1960-talet däremot, när dessa inledande satsningar gav utdelning i form av stegrad urbanisering, var de nya stadsbyggnadsprojekten så väl tilltagna, att de inte ens fick plats i centrum. De lokaliserades i huvudsak utanför det gamla Umeå. Det gäller redan 1950-talsområdet Berghem, men än tydligare miljonprogramsområdena Mariehem och Ålidhem.

Umeås sedermera alltmer demokratiska styresmän, upptagna som de var av dessa stora projekt, hade alltså knappt tid att åstadkomma någon ombyggnad av den gamla stadskärnan. Det är ett viktigt skäl till att Umeås björkar under 1900-talet bevarades. Visserligen rev man och byggde nytt, och som vi skall se försvann ett par björkalléer. Men i Umeå urskiljer vi knappast den drastiska framfart, som istället kännetecknade centrumsaneringarna i Gävle, Västerås eller på Nedre Norrmalm i Stockholm.⁷²

Ett viktigt argument, i samband med varje lokaliseringspolitiskt projekt, det har varit att Umeå är en stad som inte bara är funktionell, utan även trevlig att bo i. Målgruppen var först officerare, läkare, jurister och akademiker, men under 1900-talets andra hälft vidgades fokus till de nu allt kräsare grupperna arbetare, lägre tjänstemän, studenter och invandrare.

Ett första lokaliseringspolitiskt projekt hade varit Umeås läroverk. Det startade redan 1858 och återuppbyggnaden efter branden prioriterades högt. Även länsstyrelsen fanns här sedan länge, men fick ökad betydelse vid genomförandet av 1900-talets stora statliga projekt, rörande transporter och elförsörjning. Att Västerbottens regemente 1909 flyttade in till staden från Vännäs läger var en följd av 1901 års härordning och den nya värnpliktsutbildningen.

Att regeringen redan 1893 beslöt förlägga Norrlands dragonregemente hit var mer av en lokaliseringspolitisk bedrift. Arvid Cronenberg har i en grundlig studie visat att det avgörande i detta beslut var samarbetet mellan försvarsledningen i skepnad av general Axel Rappe (den äldre) och landshövdingen Jesper Crusebjörn, sedermera krigsminister. Betydelsen av lek-

⁷² Jämför det jämförande diagrammet över antal lägenheter byggda före år 1900 men rivna före år 1970 i Bengt O.H. Johansson, *Den stora stadsomvandlingen: Erfarenheter från ett kulturmord*. Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur och formgivning. Kulturdepartementet. Stockholm 1997, s 14f. Umeå hör till de städer där få lägenheter rivits. Notera dock att staden ju brann 1888 varför det i centrum inte fanns så många äldre hus, samt att det i Umeå inte heller fanns så många stora flervåningshus från 1800-talet som i andra städer.

torn Johan Johanssons motion i stadsfullmäktige, som Sven-Ingemar Olofsson tidigare framhåvt bör således kraftigt nedtonas.⁷³

Lasarettets utbyggnad följde 1907 och på 1920-talet utvidgningen av folkskollärarseminariet, på 1930-talet Hovrätten för Övre Norrland. Efter 1940-talets krigsavbrott blev det så dags för 1950-talets ambitiösa försök att till Umeå lokalisera tandläkarhögskola, medicin­högskola och till sist även universitet.

Alla de tidiga satsningarna på att få hit statliga myndigheter medförde investeringar i stenbyggnader. För det egna boendet vill däremot de gamla Umeåborna sällan överge sina billigare trähus. Här har vi ytterligare ett skäl till att de breda gatorna och alléerna bevarades. Brandförsäkringsbolagen hotade gång efter annan med höjda avgifter. Trähus brann oftare och stadens antagande att det räckte med en frivillig brandkår och vid behov militär handräckning var inte övertygande.

Så sent som år 1911 blev den blivande landshövdingen Gustav Rosén ordförande i en kommitté, som för stadsfullmäktiges räkning skulle framhäva styrkan i stadens brandförsvar. Kommittén fokuserade brandkårens organisation, men anförde även att:

De breda gatorna, vars motsvarighet icke finnes på många håll, utgör en stark garanti emot ödeläggande eldsvådor. Att våra breda gator och dess med stora kostnader åstadkomna björkalléer utgör ett förträffligt skydd framkom vid den omfattande branden 1911, då elden, trots den otroliga häftighet, varmed den rasade, icke fick fast fot i mer än två smärre byggnader inom reglerat område.⁷⁴

Exakt på vilket sätt björkarna bidragit till att stoppa elden framgår inte av detta resonemang.

I de utredningar om brandskydd jag tagit del av har inga hänvisningar till stadsträd som en del av brandförsvaret återfunnits.⁷⁵ Ett intressant undantag är en utredning om stadsplanering från år 1938, då det andra världskriget anades vid horisonten. Länsarkitekten i Härnösand Harry Kjellkvist ägnade då hela sex sidor åt förslag till hur städer bäst planeras för att stå emot luftangrepp, med hänvisningar till både rysk och tysk litteratur i ämnet. Kjellberg konstaterar att: "Luftanfallets verkningar bli mindre, ju glesare bebyggelsen är, enär bombernas träffsäkerhet är begränsad och verkningsområdet relativt litet".⁷⁶

⁷³ Olofsson 1972, s 81; Arvid Cronenberg "Från Frösön till Umeå", s57-80 i Cronenberg (red) *Umeås blå dragoner*. Umeå 1994.

⁷⁴ Cit i Fredrik Burgman, *Umeå stads brandkår 1917-1967*. Umeå 1967, s 17.

⁷⁵ T.ex. *Kommittén för brandsläckningsväsendets ordnande i Sveriges städer och köpingar 1891-1941: Minnesanteckningar*. Stockholm 1941.

⁷⁶ Harry Kjellkvist, "De mindre samhällenas stadsplaneproblem", s 219-243 i *Stadsbyggnad: Föredrag och diskussioner vid Svenska kommunaltekniska föreningens stadsbyggnadsvecka i Stockholm den 22-28 april 1938*. Stockholm 1938, s 234.

Kjellkvist förespråkar vidare "bandstaden", där transporter, industri, parker och bostäder ligger skilda åt liksom i separata band:

Bandstaden kan lämpligen uppdelas i sektioner, skilda åt genom parkbälten. Detta har betydelse icke endast ur luftskyddssynpunkt utan även ur hygienisk synpunkt och även i brandskyddshänseende. Särskilt kan naturligtvis risken vara stor vid luftanfall, att omfattande skadegörelser genom brand kunna uppkomma i de stora trähusdistrikten. För att parkbältena skola göra avsedd nytta ur brandskyddssynpunkt, böra de givetvis vara planterade med härför lämpliga trädslag.⁷⁷

Detta slags övervägande torde ha haft avsevärd betydelse under tiden 1939-1945, samt ej ringa betydelse under hela det kalla kriget. Tyvärr säger Kjellkvist inte något om för brandskydd lämpliga trädslag.

Möjligen brinner granens och tallens kåda bättre än björkens sav, och furu skapar också fler gnistor. Men i den mån höga lövträd kan hindra gnistspridning kan de rimligen också själva fatta eld och på så vis bidra till brandens spridning. Insikten om det senare antyds redan i Stadsingenjören Wilhelm Stolpes förklaring till förslaget om den nya Renmarksplanaden, år 1890. Två parallella gator, skilda åt av en trädplantering, sägs vara bättre än en ensam körbana, med träden på ömse sidor nära husen. Husen näraliggande trädplantering är nämligen: "ett sämre skydd mot eldens spridning än en från den starkaste hettan längre bort belägen."⁷⁸

För övrigt framhävs i Stolpes argument kostnadsskäl. Vid central trädplantering slipper man dra väg genom plantering till gårdar. En viss R. Oxhufvud har kanske av mer privata skäl föreslagit, att man skulle ha en smalare esplanad med en körbana. Stadsfullmäktige gick dock på Byggnadsnämndens förslag om att esplanaden skulle bli hela "120 fot eller 35,6,20 meter".⁷⁹

Först två och ett halvt år senare, våren 1893, började man också plantera björkar längs Rådhusplanaden.⁸⁰ Frågan hade först utretts av "trädplanteringskomiterade" [sic] (Helmer Glas, J. Johansson och AM Hellström). Kommitterade var den 11 november klara med sin framställning, vilken då remitterades till drätselkammaren. De skriver:

Då björk här på orten går bäst till och äfven har en vacker, regelbunden och tät krona, som därför både ger skugga under sommaren och skydd mot eldfara, samt derjemte ställer sig billigast, så föreslår komitén att detta trädslag väljes för denna och öfriga gatuplanteringar i staden. Stadens trädskola kan för denna plantering lemna såväl björk som er-

⁷⁷ Kjellkvist, s 237.

⁷⁸ Stadsingenjörens förslag till anordning av esplanaden över Renmarksbädden, 31 juli 1890, i Byggnadsnämndens protokoll.

⁷⁹ Stadsfullmäktiges protokoll den 10 oktober 1890.

⁸⁰ Beslutet om detta fattades den 9 december 1892: Stadsfullmäktiges protokoll.

foderliga buskväxter med undantag af hängväxter, ifall sådana, såsom förslaget upptager, skola användas.⁸¹

I Drätselkammarens protokoll återfinns brevkoncept nr 52, daterat 16 november, där drätselkammaren – DK, alltså vad vi idag benämner kommunstyrelsen – vänder sig till stadsfullmäktige: ”I likhet med Trädplanteringskomiterade anser DKn björk böra användas för plantering ej allenast i rådhusplanaden utan ock för öfriga gatuplanteringar inom staden, hvadan DKn hemställer att komiterades val af trädslag af Eder måtte godkännas”.⁸²

Så går det alltså till när en stad börjar präglas av björkar. En undersökning av dags- och veckopress skulle kunna ge mer upplysningar om när denna initiala trädplantering sublimerades till smeknamnet ”björkarnas stad”. Vann uttrycket kanske först en mer folklig spridning? Hur gick det till när uttrycket anammades i andra delar av landet? Här måste vi nöja oss med mer officiella källor.

Den första officiella användningen av uttrycket jag lyckats hitta härrör från 1916. Men det kan vara värt att inleda med ett par ord ur ett verk om Sveriges geografi, som under 1900-talets första hälft lästes av många, Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa*. Björkarnas stad nämns inte, men det antyds att björken var rätt vacker fast den saknade hög status, som framgår av Holgerssons kommentar vid sin flygfärd över Västerbotten år 1907:

Och den där trädgården, som han såg under sig just nu! Det fanns vackra träd i den, men varken fruktträd eller ädla lindar och kastanjer, utan bara rönnar och björkar. Det fanns vackra buskar i den, men inte guldregn och fläder, utan bara häggar och syrener.⁸³

Denna överskattning av klimatzonens karghet möter ett slags replik femton år senare. Då har den forne Umeåsonen Wilhelm Peterson-Berger kallats in för att vid stadens 300-årsjubileum framföra en högtidlig visa. Stadens trädgårdar skildras i Peterson-Bergers kantat som något yppigare än hos Lagerlöf, som framgår av ett par rader ur fjärde strofen: ”Nu doftar det i Döbelns park av gullregn och syrén” [...] ”I sina björkars fina flor trehundraårig staden står och drömmer om den tid som gått och den som komma skall.”⁸⁴

Att Peterson-Berger inte använder uttrycket ”björkarnas stad” berodde kanske på att poeten inte ville verka för banal. Ty uttrycket tycks nu redan vara etablerat. I ett topografiskt bildverk utgivet av kulturjournalisten Albin Roosval berättar nämligen Umeålektorn Ferdinand Laestadius följande om

⁸¹ Stadsfullmäktiges protokoll 1892, s383, bilaga F.

⁸² Drätselkammarens protokoll 16 november 1892, §9.

⁸³ Selma Lagerlöf, *Nils Holgerssons underbara resa*. (1907), ny uppl. Bonniers 2006, – kapitlet Västerbotten och Lappland, s 470.

⁸⁴ ”Kantat vid Umeå stads 300-års-jubileum den 23 juni 1922”, *Västerboten* vol 23 (1922):2-5: s 5.

staden – i en text av allt att döma författad 1916, men utgiven först tio år senare:

Näst de breda rätlinjiga gatorna, av vilka de längsta erbjuder något träkiga perspektiv på 1 km och därutöver, är ingenting så karaktäristiskt för det nya Umeå som björkplanteringarna efter gator och esplanader. De ha osökt tillfört staden namnet björkarnas stad. På sommaren giva dessa björkar skugga och grönska, på hösten erbjuder de ett praktfullt skådespel i rött och guld, och på vintern äro de ej minst intagande, när de glittrar av tung silvervit rimfrost.⁸⁵

Det rädde dock delade meningar om björkarnas skönhet och nytta.

Museimannen och lokale nazisten Holger Möllman-Palmgren fann 1930, att träden bara vissa årstider förskönade staden, i den mån de dolde vad han uppfattade som fula byggnader – främst de gamla trähusen: "Under ljusa junidagar och i klar septembersol är björkarnas stad vacker, just därför att björkarna då draga sina skira gröna eller präktigt gyllene ridå framför all den veritabla styggelse i byggnadsväg, som höstens och vinterns kala träd icke förmå dölja".⁸⁶

En liknande uppfattning framförs i Curt Bergs roman *Blå dragonerna*, som sägs utspela sig på 1890-talet, varvid "Bjurå", det vill säga Umeå, beskrivs så här – eftersom träden framstår som fullvuxna får vi nog anta att Berg i detta avseende beskriver sin egen tid snarare än 1890-talet:

där tog något vid som liknade en park men var en stad och hette Bjurå. I bollig lummighet vältrade sig björkkronorna om varandra och flätade sina skira första blad till en slöja över de låga trähusen som i strikta kolonner marscherade fram utefter älvstranden. Det var inte alltid vackra hus, och därför såg det ut som om milda makter velat dölja deras torn och gavlar och utbulnade burspråk med ett dok av björkgrönska, världens friskaste, renaste, skönaste grönska. Det hade också lyckats förträffligt; man såg inte mer än breda, välhållna gator, inbjudande jordtrottoarer och första våningens nyfikna fönster.⁸⁷

Självklart är landshövding Gustav Rosén ett par år tidigare mer uppskattande, i fraser som börjar bära drag av att vara officiell sanning:

En stor del av gatorna i Umeå är prydd med vackra björkalléer, vilka givit staden hedersnamnet "björkarnas stad". Dessa björkar ge åt sta-

⁸⁵ Ferdinand Laestadius, "Umeå" s 71-96 i Albin Roosval (red) *Sveriges städer nu och fordom: Skildringar i ord och bild*, vol. 5. Norstedts, Stockholm 1926, s 89.

⁸⁶ Holger Möllman-Palmgren, "Stadsbebyggelse och hembygdsvärd: Jämta några reflektioner i anslutning till en serie bilder från Umeå", *Västerbotten* 1930:38-61, s 48.

⁸⁷ Curt Berg, *Blå dragonerna*. Bonniers 1936 s 6.

den en synnerligen tilltalande prägel, både sommartid, då de stå i fagraste grönt, och vintertid med sina rimfrostklädda grenar.⁸⁸

Vi kan i förbigående notera att björkar också planterades i andra delar av Västerbotten. Rollen som regionalt centrum torde ha förstärkt Umeås tendens att dra fördel av hela landskapets resurser. Redan på 1890-talet skedde de första av stadens investeringar i vattenkraft uppströms älven, i Norrfors. På 1910-talet började man köpa upp mark för att anlägga en djuphamn i köpingen Holmsund, närmare havet. På 1920-talet såg just landshövdingen Gustaf Rosén till att investera i vägväsendets utbyggnad i hela Västerbottens län.

Sistnämnda investeringar åtföljdes av en vilja att investera i trädalléer på landsbygden. Om vi alltså i södra Sverige sett exempel på hur landsbygden och herrgårdarnas alléer på 1700-talet även introducerades i en del städer, så skedde i Västerbotten på 1930- och 1940-talet nästan det omvända, när björkalléer spreds från staden Umeå till landsbygden och planterades längs flera mil av länets vägar. Planteringen inleddes inte efter ett statligt påbud, men uppmuntran skedde i en rekommendation undertecknad den 8 maj 1938 av den väg- och trädgårdsintresserade landshövdingen Gustav Rosén.⁸⁹

På grund av nya vägbyggen reducerades antalet alléer i Västerbotten med hälften mellan 1956 och 1977.⁹⁰ Därmed återstod 44 alléer. Fram till nästa inventering vid millennieskiftet hade ytterligare 13 av dessa försvunnit, men i gengäld tycks inventeringen år 2000 ha varit mer grundlig. Slutsiffran i Västerbotten blir nämligen 60 alléer, med en total längd av 70,6 kilometer, varav alla utom två planterade med björkar (undantagslöst planterade på 1930-talet).⁹¹

Tyvärr har Vägverket strikt ägnat sig åt sitt ansvarsområde, det vill säga alléer längs vägar utanför tätorter istället för längs gator i städer. Därför sägs inte ett ord om björkalléerna i centrala Umeå. Samma ensidiga upplägg återfinns även i en tidigare publikation, Svenska landsvägsalléer.⁹²

Efter det andra världskriget tycks det ha blivit en självklarhet att Umeå var björkarnas stad. Stadsträdgårdsmästaren John Strand skriver: ”Björkarnas stad’ som den gemenligen kallas på grund av de långa björkalléerna, vilka ge staden sin särprägel.”⁹³ Två engelska bilturister slås också av björkarna vid ett besök föregående år, då Umeå sägs vara: ”a gracious town of birch-lined

⁸⁸ Gustav Rosén, *Västerbotten* (broschyr utgiven av S.G.U.-kongressen) Umeå 1934, s34.

⁸⁹ *Länsstyrelsen i Västerbottens allmänna kungörelser*, serie A, nr 81.

⁹⁰ Länsstyrelsen i Västerbotten, *Björkalléer i Västerbottens län*. stencil Umeå ca 1977, s 10.

⁹¹ Örjan Spansk, *Landsvägsalléer i Norrbottens och Västerbottens län*. Vägverket region norr. 2000, sidan 11 och sidan 20.

⁹² Rune Bengtsson m.fl. *Svenska landsvägsalléer, Stad och Land* nr 140. SLU Alnarp 1996.

⁹³ Paul Harnesk, *Svenska stadsmonografier: Umeå – Skellefteå – Lycksele med omgivning*. Ringström, Uppsala 1948, s 183.

streets and lovely gardens festive with flowers and flowering shrubs” – en fin elege åt stadsträdgårdsmästaren.⁹⁴

Björkens närvaro i bilden av Umeå förstärks av turistpropagandan, som på 1950-talet sköts av Västerbottens Läns Turistnämnd. Texten ”Umeå – björkarnas stad” pryder till exempel en turistkarta utgiven 1951. På 1960-talet decentraliseras turistfrågorna till de kommunala turistnämnderna, i Umeå ledd av högerns riksdagskvinna Gunvor Stenberg. Redaktören vid Västerbottens-Kuriren Bertil Olson skriver i en turistbroschyr, under rubriken ”Björkarnas stad”:

Björkarna i Umeå är levande monument till minne av den stora stadsbranden. De äldsta är således nu nära 80 år och har börjat falla för åldersstreck. Utmed några gator i centrum har björkarna också måst offras för trafikens krav. Men umeborna håller ett vakande öga på hur stadens myndigheter handskas med björkbeståndet, och ett stort antal nya björkar planteras varje år. Våren 1967 var antalet gatubjörkar i runt tal 5.500.⁹⁵

Olson använder också rubrikerna Universitetsstaden, förvaltningsstaden, hamnstaden och idrottsstaden.

⁹⁴ Wilson MacArthur, *Auto Nomad in Sweden*. Cassell, London 1948, s 179.

⁹⁵ Bertil Olson *Umeå – Västerbotten*. broschyr utgiven av Umeå turistnämnd 1967, s 37.

6. Björkar offras för bilarnas skull, men den gamla stadens alléer mångfaldigas på Ålidhem, där en ny kontrovers uppstår

Förekomsten av björkalléer längs långa raka gator är en viktig förutsättning för användningen av det symboliska uttrycket "björkarnas stad". Det viktiga är då knappast antalet träd. Fast det har väl inte heller skadat att trädgårdsmästare länge räknat antalet stammar.

I en undersökning sammanställd av Föreningen Sveriges Stadsträdgårdsmästare år 1923 ligger Umeå visserligen bara på plats, när det gäller träd äldre än 10 år: 1825 träd är långt efter Stockholms 3200, Landskronas 2858, Uppsalas 2534 samt Norrköpings 2416, men närmar sig Gävles 2016. Göteborg intar en mer oklar position eftersom man räknar alla träd oavsett ålder och då når upp till 3 202 stycken.⁹⁶

Däremot placerar sig Umeå som klar etta, när det gäller träd yngre än tio år – kan vi dra slutsatsen, att det var först under världskriget som björkplanteringen tog fart? Umeå har 1440 nya träd att jämföra med tvåan Kristianstads 800 nya träd. Med 3265 nya och gamla träd skulle alltså Umeå ha fler stadsträd än någon annan stad vid denna tid – ty även om ingen statistik ges för Malmö torde beståndet där knappast nå upp i denna klass.

Tyvärr framstår viss statistik efterhand som mindre pålitlig. När tabellerna på 1970-talet förs in i Parkförvaltningens årsredovisningar, talar man ibland talar man om "stamträd", ibland om "gatubjörkar", eller "stadsbjörkar" innan man vid mitten av 1970-talet fastnar för "trottoarbjörkar". De sägs 1972 vara 3900 stycken, men stiger till 4 650 1975, kanske på grund av att Holmsund och Sävar nu ingår i Umeå. Ty genast därefter (när man återgått till att bara avse Umeå centrum?) sägs de konstant vara 1903 stycken. Samma siffror tycks överföras år efter år utan omräkning: den avrundas på 1980-talet till det orealistiskt exakta 2000 "trottoarbjörkar"⁹⁷.

Parkförvaltningen säger sig dessutom på 1970-talet årligen plantera 2000 björkar. Kanske avses då plantering utanför centrum, längs gatorna i de nya bostadsområdena och i dungar längs vägar. En sådan eventuell sammanblandning av träd i skog och träd i allé är olycklig. Vad som hade gjort Umeå till björkarnas stad var som sagt knappast den kringliggande skogen, utan just de raka björkalléerna.

Alléerna i centrala Umeå omfattade ju inte bara någon enstaka esplanad eller boulevard, som i andra svenska och finska städer, utan snart sagt varje gata, utom de minsta och kortaste. Skall något räknas, borde det alltså vara antalet alléer alternativt antalet trädplanterade kilometer. Skall något

⁹⁶ Statistik i Eivor Bucht, *Public Parks in Sweden*. diss SLU Alnarp 1997, s 126f.

⁹⁷ Umeå kommun, Stadsarkivet, Gatukontoret/Byggnadskontoret verksamhetsberättelser, Parkavdelningen (B3:1) 1972-1986.

mätas, borde det vara de intervall mellan träden som gör allén till något helt annat än en rad med träd.

Insikten om detta fanns givetvis hos de som lät plantera träd längs gatorna kring sekelskiftet 1900. Intresset för trädens avstånd bevarades också under 1950-talet, då annars den tilltagande biltrafiken började nagga alléerna i ändarna. Först försvann björkarna i kvarterens hörn, som antogs göra gaturkorsningarna alltför farliga.

Den så kallade björkgallringskommittén rekommenderade att man tillät större avstånd (från 5,75-8m skulle man kunna ha ända upp till 12m) och mer variation i trädintervallet. Skälet var dock närmast att man bättre skulle kunna dölja luckor för gårdsutfarter:

i stället för [att] som förut strikt följa bundna avstånd. Uppkomna luckor bli annars alltför markerade och iögonfallande. Vidare bör i plantskolan [parkförvaltningens] dragas upp en vitstammig, välväxt typ med pyramidal krona, som bäst passar våra tränga [sic!] gator och som samtidigt genom sitt ringa omfång släpper fram mera ljus." varierande lövsprickningstid bör motverkas genom val av "enhetlig verrucosa-typ".⁹⁸

Björkgallringskommittén berättar vidare, att man redan våren 1953 hade tagit bort alla björkar i gatuhörn samt invid ny gatubelysning. Ibland hade man nöjt sig med att gallra grenverk. Man hade stammat upp alla björkar upp till 3 meters höjd, samt fällt krokiga träd. "Genom dessa kommitténs åtgärder minskade björkbeståndet år 1953 med omkring 300 björkar. De flesta voro mycket gamla." Tyvärr anförs ingen statistik över exakt hur gamla träden blivit.

År 1954 yttrade sig byggnadschefen Sven Blomberg över ett yttrande från föregående års Trafiksäkerhetskommitté, angående bredning av vägar, bättre korsningar, samt anordnande av parkeringsplatser. Bland annat berördes Storgatan mellan Östra och Västra esplanaderna, Renmarksplanen samt Östra esplanaden:

Gångbanorna på ömse sidor av Storgatan äro fem meter breda, förutom vid Trängsund, och torde kunna tåla en minskning till 3,5 meter varigenom den totala gatubredden skulle bliva elva meter. Med en dylik bredd på gatan skulle man kunna häva, enligt polischefen, gällande parkeringsförbud och tillåta bilparkering i båda riktningarna. En sådan anordning medför emellertid att de björkar, som nu finnas kvar på gångbanorna på nämnda sträcka, måste borttagas.⁹⁹

På Renmarksplanen mellan Storgatan och Strandgatan gällde följande: "Enligt polischefen skulle man där kunna ordna plats för omkring 20 personbilar, om björkarna tagas bort i norra delen av Renmarksplanen. För

⁹⁸ Umeå stadsfullmäktiges protokoll, 1955, 7 oktober, s 397f: skrivelse från björkgallringskommittén (E.Kristensson, A. Digerfors, G. Säfwenberg).

⁹⁹ Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1954, 28 april, s 180.

att icke förstöra planteringen helt och hållet skulle man kunna lämna kvar tre björkar på var sida om Esplanaden närmast Strandgatan." På Östra esplanaden skulle man eventuellt kunna ta bort sju plus sju popplar, men: "Enligt min mening bör man gå mycket försiktigt fram, när det gäller borttagandet av björkarna och popplarna i staden. Detta är emellertid en smakfråga."¹⁰⁰

DK nöjde sig dock tillsvidare med att avrunda gatuhörn, istället för att bredda gator.

Men, när detta förslag behandlades och tillstyrktes i fullmäktige den 21 maj, önskade Karl Fahlgren, som förvisso också förespråkade trafikfrämjande åtgärder, ändå att man: "icke glömmer att ge plats för de gatubjörkar, som alltsedan Umeås återuppbyggnad efter branden år 1888 skänkt staden dess särprägel och över hela riket gjort den känd som 'Björkarnas stad' – yrkade att fullmäktige måtte låta upprätta jämväl en plan för tryggheten av återväxten av stadens gatubjörkar."¹⁰¹

Fullmäktige gav därför DK i uppdrag "att i samråd med björkgallringskommittén och med anlita av erforderlig expertis upprätta jämväl en plan för tryggheten av återväxten av stadens gatubjörkar."¹⁰² Resultatet av detta planarbete redovisas år 1955:

Umeå är känt under namnet 'Björkarnas stad', vilket utgör en god reklam för staden. Vid planläggningen av det framtida planteringsprogrammet har björkgallringskommittén varit medveten om detta, men de krav t.ex. trafiken ställer på utrymmen för cyklar, bilar och trafikanter i gemen, de måste också tillgodoses.¹⁰³

Därför föreslår man att ingen nyplantering sker på Storgatan mellan V.Esplanaden och V.K (14 björkar stod ännu kvar); Kungsgatan mellan V.E och V.K (52 kvar); Skolgatan mellan Magasinsgatan och Vasagatan (52 kvar); Järnvägsalléns södra sida på kvarteret Tången utanför busstationens lastkaj; samt på Järnvägsalléns norra sida mellan Västra Esplanaden och Järnvägsstationen.

I gengäld fick: "Övriga gator bibehålla sina björkar och allteftersom de äldsta måste tagas bort, sker nyplantering efter förut nämnda riktlinjer." DK anslår 10.000:- för detta.¹⁰⁴

Detta stopp för plantering längs utvalda genomfartsleder var också en första signal om att alléernas antal och utbredning skulle komma att reduceras. När stadsfullmäktige så 1956 beslöt sig för att bredda Storgatan, då stötte man emellertid på ännu protest, en reservation inlämnad av drätselkammarens förre ordförande, Per Gordon Lundgren:

¹⁰⁰ Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1954, 28 april, s181.

¹⁰¹ Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1954, 21 maj, s 47.

¹⁰² Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1954, 21 maj, s 48.

¹⁰³ Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1955, 7 oktober, s 398.

¹⁰⁴ Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1955, 7 oktober, s 398.

Under överläggning i ärendet yrkades dels av herr P.G. Lundgren, med instämmande av herrar Nils Eriksson och Sven Edlund, att fullmäktige måtte återremittera ärendet till drätselkammaren för ytterligare utredning huruvida björkbeståndet kunde bevaras.¹⁰⁵

Drätselkammarens nye ordförande folkpartisten Sigvard Larsson ville förstås inte ha någon sådan fördröjning, varför drätselkammarens förslag istället genast gillades. Därmed förlorade bland annat Storgatan sina björkar.

Ett viktigt skäl till att björkarna offrades, det var att Kungliga Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anslagit miljonbelopp till förbättrade vägar genom Umeå. Den 21 september 1956 beslöt fullmäktige således att 50.000:- skulle användas för att låta en konsultbyrå projektera rikshuvudväg 13 från Västra Esplanaden till stadsgränsen vid Nya Sävarvägen. Riksväg 13 var den blivande E 4:an.

Förslaget innebar i sinom tid att huvudvägen norrut skulle komma att gå längs Västra Esplanaden och fortsätta mot Sävar, istället för att som tidigare passera genom staden och via lasarettet ansluta till kustlandsvägen mot Täfteå.

Det tog emellertid tid att genomföra denna omläggning. Först i januari 1964 var det så dags för stadsfullmäktige att klubba den nya breddningen av Västra Esplanaden. Med acklamation beslöt fullmäktige då även offra merparten av Esplanadens gamla björkar, efter en diskussion som ordföranden Elon Dufvenberg kallade för en "begravningsmessa".¹⁰⁶

Då hade ändå stadsarkitekten Hans Åkerlind redan under hösten drivit en mindre kampanj för att björkarna skulle kunna bevaras fast gatan breddades. Frågan slogs upp stort i Västerbottens-Kuriren, men där fick också många förespråkare komma till tals. De hävdade rätt genomgående att: "björkarna måste offras för att genomfarten skall fram. Som bilist förstår jag det, men som gammal umebo beklagar jag det".¹⁰⁷ Sedermera planterades nya björkar längs Västra Esplanaden.

Det rådde alltså redan vid 1950-talet viss diskussion om i vilken omfattning och på vilket sätt björkalléerna skulle bevaras. Men i egenskap av stadens symbol tycks deras fortsatta närvaro ändå vara garanterad.

Ett viktigt skäl till att de återkommande gallringarna av björkalléerna inte hade lett till större konflikter kan vara att alléernas enstaka träd inte framstår som unika och värda att rädda. Björken är som sagt ett träd med en livslängd som bara undantagsvis överstiger en människas. Allén betraktad som en helhet bygger istället på trädens likhet och utbytbarhet.

¹⁰⁵ Umeå stadsfullmäktiges protokoll 1956, 6 april, s 121 (nr 75) samt 20 april, s 38 (nr 106).

¹⁰⁶ Cit. i *Västerbottens-Kuriren*, lördag 25 januari 1964, s 11.

¹⁰⁷ Cit. i *Västerbottens-Kuriren*, fredag 2 januari 1964, s 13.

Om trädet som organism mjukar upp stadens hårda kanter, så stramar träden som kolonner istället upp staden. De vita stammarna markerar de raka gatornas längd och enhetliga bredd, men knyter även samman kvarterens skilda hustyper. Det behövs många alléer för att ge Umeås björkar deras särskilda massverkan. Men inte heller varje allé är riktigt unik. De tycks vid behov kunna flyttas.

På andra håll i Sverige kunde däremot under den så kallade efterkrigstiden konflikterna mellan utbyggnadsivrare och olika former av trädkramare bli nog så omtumlande. Protesterna mot Vindelälvens utbyggnad resulterade 1970 i att regeringen Palme valde att inte tillstyrka Vattenfalls begäran – socialdemokratiska riksdagskvinnan Nancy Eriksson från riksdagens Stockholmsbank vann här en seger över Västerbottens Gösta Skoglund.

Följande år räddades som vi sett almarna i Kungsträdgården efter folkliga protester. Några av dessa mycket gamla parkträd skulle annars ha fått ge plats åt en tunnelbaneuppgång. Nästan samtidigt demonstrerade man i Umeå mot bygget av Kyrkbron, vilket bland annat gav som resultat att vägens dragning genom Döbelns park i alla fall inte liknade en motorväg. Behovet av cykelbanor blev istället väl tillgodosett, åtminstone i kvantitativ bemärkelse.

I Umeå uppstod också 1977 en kontrovers om en liten dunge, som arkitekterna hade räknat lämna kvar mitt i Ålidhems centrum. Kommunfullmäktige ville nu röja bort den för att bygga en högstadieskola, ett bygge som inte fördröjdes nämnvärt. Eftersom inte så mer eller mindre bemärkta akademiker och andra intellektuella var med om "Striden om dungen", så har den dock levt vidare som en lokalhistoriskt viktig etapp.

Arkitekturhistorikern Anders Björkman har således nyligen ägnat episoden viss uppmärksamhet i sin kritiska essä *Naturen inpå knutarna: Om urban grönska*. Björkman är minst sagt förbryllad över att man i en stad där det vimlar av skogspartier – för att nu inte tala om alléer, parker och impediment – år 1977 kunde bli så upphetsad över att lite björksly skulle röjas bort för att bygga en högstadieskola – rimligen ett behjärtansvärt ändamål.¹⁰⁸

Björkman har nog rätt i att tidsandan spelade en avgörande roll. Utan någon detaljerad analys av svenskt 1970-tal, men med hänvisningar bland annat till en avhandling i sociologi från Umeå universitet, konstaterar han att det vid denna tid fanns ett slags längtan efter det lilla, organiska, grannskapet. Denna längtan antog ibland uttryck i ett fiendskap gentemot stadens mest uppenbara symboler, såsom höga hus.

¹⁰⁸ Anders Björkman, *Naturen inpå knutarna: Om urban grönska*. Institutionen för konstvetenskap, Umeå universitet 2004.

Björkman hänvisar även till ett för alla sociologer välbekant begreppspar, ”*gemeinschaft* och *gesellschaft*”, vars betydelse Björkman låter Johan Asplund analysera.¹⁰⁹

Asplund tycks underbygga Björkmans skepsis gentemot tanken att människor i praktiken skulle klara av att skilja mellan *gemeinschaft* (samhället som levande organism) från *gesellschaft* (samhället som mekaniskt aggregat). Vi behöver dem båda. Tadelningen har dock relevans just för att människor långt efter än det ena och än det andra. De har ibland trots sig kunna visa att landsbygden var hemvist för *gemeinschaft*, staden för *gesellschaft*.

Försvaret av dungen var således ett försvar av *gemeinschaft*, medan *gesellschaft* präglade viljan att bygga:

Att bygga skolan i enlighet med planer som uppfattades vara fattade i demokratisk ordning kan ses som ett uttryck för en vilja att upprätthålla ett slags *gesellschaft* där saker och ting följer tydligt definierade regelverk.¹¹⁰

Tanken är dock värd att begrunda, att det är omöjligt eller mycket svårt att hitta ett hållbart leverne, som enbart karaktäriseras av endera *gemeinschaft* eller *gesellschaft*.

Följden av detta blir nämligen att politiska handlingar som avser renodla det ena eller det andra är dömda att misslyckas. I den mån sådana avsikter förekom i Ålidhem 1977, så förstår vi varför *gesellschaft*förespråkarna inte var nöjda: efter att så noggrant ha planerat bostadsområdet hade de väntat sig en tacksam befolkning. Vad det beträffar de *gemeinschaft*liga trädkrarna, så kan de knappast ha förberett sin inflyttning genom några djupare efterforskningar om platsen Ålidhem och särskilt dungen roll, denna tillfälliga växtlighet som stod och väntade på sitt skolbygge.

Det kanske var lätt att misstaga sig på Ålidhems karaktär. Anländer man med buss kan stadsdelen se ut som vilket miljonprogramområde som helst, lite slarvigt utkastat i skogen en bit från den egentliga staden. Ålidhem är inte uppenbart ett resultat av klassicerande stadsplanering. Först den som läser på i de ursprungliga detaljplanerna eller studerar kartan urskiljer ett långt mer storslaget projekt, präglat av den sociala ingenjörskonsten men även av äldre ideal.

Vi låter än en gång Anders Björkman förklara:

I en ordning med vissa drag av barockens faiblesse för en hierarkisk symmetri har bostadshusen grupperats kring ett centralt nord-sydligt

¹⁰⁹ Om betydelsen av den tid då begreppsparet formulerades av Ferdinand Tönnies och vann anslutning i europeisk sociologi (ca 1887-1912) se Harry Liebersohn, *Fate and Utopia in German Sociology, 1870-1923*. MIT Press 1988, s 10-42.

¹¹⁰ Björkman, s 73.

stråk i vilket offentliga installationer såsom centrumanläggningar och skolor placerats. Motivet har vissa likheter med äldre stadsplaners, till exempel centrala Umeås, genomkorsande parkbälten där de offentliga institutionerna står på parad.¹¹¹

Det klassiska draget av barock använder förstas en arkitekturhistoriker inte godtyckligt.

Barocken återkommer således på följande sida: "Det barocka helhetsgreppet som togs i planen för Umeå lämnade inget vare sig åt slumpen eller åt framtiden att tillägga".¹¹² Denna barocka stil, med dess anspråk på att inte ge plats för någon okontrollerad grönska ("impediment") utan bara "stads-mässiga" planteringar, var verkligen avsedd att framstå som en länk till det gamla Umeå. Det har den ansvarige stadsarkitekten Hans Åkerlind utförligt visat i sin illustrerade minnesskrift "Ålidhems tillkomst".¹¹³

Även två av Åkerlinds bildtexter om björkar förtjänar att citeras: "Precis som det var tänkt i stadsplanen börjar träden på Ålidhem alltmer påminna om Umeå som björkarnas stad", samt: "Snedperspektiv ur stadsplaneförslag från 1964 med gatubjörkar på ume-vis".¹¹⁴

Åkerlind visar på många resultat av den ursprungliga planeringen och gör troligt att den lyckades i många förutsägelser. Han tillhandahåller också en märklig liten historia om hur det gick till, när arkitekterna som så väl utfört detaljplanen gick miste om jobbet att rita husen.

Ett oannonserat besök är förstas inte den bästa utgångspunkten för den som tror sig kunna planera alla detaljer. Det var just vad Åkerlind i sällskap med två ledande politiker utsatte arkitektbyrån ELLT för vid mitten av 1960-talet. Syftet var nu att vid ett Stockholmsbesök i annat ärende även besöka det nybyggda studentområdet Kungshamra, som byrån ritat:

Vi hade på intet sätt förberett besöket utan hamnade mitt i deras flytt av kontoret från Nybrogatan på Östermalm till en nyinköpt lagerbyggnad på Brunnsgränd i Gamla stan, en tvärgata till Skeppsbron. [...] Som flytten pågick för fullt vid vårt oväntade besök var huset ett enda virrvarr. Arkitekten Törneman var den enda arkitekten av de fyra som var anträffbar. Han tvingades således lägga ifrån sig det han hade för händer, greja en taxi och lotsa oss ut till Kungshamra som ligger i Solna på mark som tillhört Ulriksdals slott och som gamle kungen privat donerat till Studentkåren för att bygga studentbostäder på. Intrycket blev förstas jag en chock för de båda politikerna trots att de ingenting yttrade. Husen står nämligen tätt kring små intima gårdar, de är uppförda i

¹¹¹ Björkman, s 63.

¹¹² Björkman, s 64.

¹¹³ Hans Åkerlind, *Ålidhems tillkomst*. Umeå universitet 2007

¹¹⁴ motstående sidan 7 och efter sidan 13.

grov betong, utan synliga tak eller socklar men med grant målade fönster- och dörrsnickerier. [...] Det var ganska tyst i taxin hem.¹¹⁵

Än en gång tycks det i praktiken vara svårt att urskilja något enahanda *gesellschaft* eller *gemeinschaft*. De alltförutseende ELLT tar sig för att flytta – till Gamla stan! – och deras kontor ser ut som kaos.

De förment modernistiska politikerna som åker ut mot Ulriksdal väntar sig kanske en slottsmiljö, men blir rädda vid anblicken av hus i rå betong; dessa stiligt brutalistiska längor byggs alltså på mark, som Solna stad kommit över på ett så anakronistiskt vis som genom kunglig donation. Lustigt nog är Kungshamra numer kulturminnesmärkt. I den mån de båda idealen *gemeinschaft* och *gesellschaft* gestaltas så sker det alltså ofta sida vid sida.

Eventuellt kan man i de båda Umepolitikernas reaktion inför Kungshamra urskilja ett mått av politisk fingertoppskänsla. Det var förtänksamt att lita till intuitionen att få Umeåbor vid denna tid hade förmått uppskatta den råa betongens charm. Ålidhem skulle ju bli modernt, men det behövde ju inte bli alltför modernt.

En sådan känsla för det passande behövs om de allvarligaste konfrontationerna mellan olika ideologier skall kunna undvikas. En politiker med känsla för det passande var även Nancy Eriksson. Hennes i tid näraliggande exempel visar samtidigt, att känsla för det passande inte är detsamma som slapp medgörlighet. Eriksson tog ju strid för Vindelälvens bevarande, trots att hon i den socialdemokratiska riksdagsgruppen var i minoritet.

Eriksson önskade knappast identifiera någon tydlig skiljelinje mellan förespråkare av *gemeinschaft* (älvräddare) respektive *gesellschaft* (utbyggnad), när hon gav sig in i debatten om huruvida Vindelälven skulle byggas ut. Hon fann stöd för en mer kompromissvillig hållning vid sin resa till Vindelälven i slutet av 1960-talet. Hon träffade då kommunalmännen i Degerfors:

Ville kommunen bygga ut eller inte? Det stod inte att utröna. Man tycktes ha den inställningen, att blev det utbyggnad skulle ersättningsanspråken trissas upp så högt som möjligt. Blev det inte någon utbyggnad skulle man i stället missräknad kräva ersättning av staten för förlorade arbetstillfällen. Åsikterna var precis desamma hos både borgare och socialdemokrater.¹¹⁶

Nancy Erikssons rekommendation till några av de som stöttade hennes kamp för Vindelälven visar på en förmåga att vara taktisk. Vetenskapligt stöd var viktigt, men fick inte gestaltas som ett särintresse :

Ibland fick jag hålla tillbaka entusiasterna. Jag bad de skäggigaste Vindelälvsprofeterna att hålla sig undan riksdagen, om de ville räkna med sympati. Annars skulle föreställningen att det bara var oansvariga aka-

¹¹⁵ Åkerlind, s11f

¹¹⁶ Nancy Eriksson, *Nancy Eriksson minns*. Bonniers. Stockholm 1985, s 195.

demiker som ville hindra kraftverken få ytterligare näring. Vid ett viktigt tillfälle fick jag på det bestämdaste avråda framstående naturfrämjare från att starta en namninsamling. "Om ni gör det kommer ni att provocera tre eller fyra stora fackförbund att på sina kongresser i höst anta uttalanden med krav på utbyggnad av Vindelälven. Och i jämförelse med dessa uttalanden väger en aldrig så stor namnhög lätt".¹¹⁷

Eriksson ville alltså inte att det i sammanhanget kortsiktiga skägghudet skulle skymma hennes mer hållbara ambition för Vindelälven. Hon trodde att hennes argument var så pass bra att de skulle kunna övertyga fler grupper, istället för att bara finna gehör hos en minoritet. Det gällde då att inte låta alltför radikal.

¹¹⁷ Eriksson, s 201. Jfr. *Västerbotten*, nr 2 2008, "Kampen om Vindelälven". Umeå 2008.

7. Stadens musik

Björkarnas stad har som vi sett anledning att vårda gatubjörkarna. Detta arbete framstår som än mer meningsfullt om det uppfattas vara en del av stadens övriga funktioner och identiteter: den regionala huvudstaden, universitetsstaden, evenemangsstaden eller vad det nu kan vara. Varje modern stad består onekligen av ett komplext samspel mellan vitt skilda grupper. Busstrafik förutsätter ibland att en gata breddas.

I Stockholm föreslog 1931 två unga arkitekter att Kungsträdgården skulle befrias från alla sina träd. Det var David Helldén och Adrian Pettersson – Helldén har annars gått till arkitekturhistorien som initiativtagare till de fem höghusen på Sergels torg:

Det finns träd i Kungsträdgården, och för gamla stockholmare skär det kanske i hjärtat att ta bort träden och göra en stenöken av gräsmattorna. Men träd ha inte bara goda utan ibland även förstörande egenskaper. På denna plats äro träden av ondo. De ge platsen större delen av året en dyster prägel och ta bort den monumentala storhet som är av betydligt större värde än den lilla omväxling för ögat som grönskan i sig själv skänker.¹¹⁸

Kanske skulle det i någon mening ha kunnat bli bättre med ett torg utan träd, på samma sätt som vissa gator kanske skulle bli vackrare utan björkar. Men att reducera det förflutna till en fråga om äldre personers nostalgi gentemot sin barndom, det är att underskatta betydelsen av just det långsiktiga ansvarstagande för staden och för demokratin.

Just på grund av sina olikheter behöver stadens olika grupper också ytor och passager som är gemensamma, som inte alltför snabbt reduceras till en vis grupps behov – behovet av monumentalitet skattar vi inte så högt idag, men även något så behjärtansvärt som kollektivtrafik måste nog åtminstone ibland tvingas till omvägar kring de gemensamma företeelserna, såsom i Umeå björkalléer.

Samtidigt är det nog en förtjänst att björkarna – åtminstone så länge vi talar om alléerna – inte sköter sig på egen hand. Gatubjörkarna kräver vård och ger oss därmed anledning att tillsammans ta ansvar. Här blir även historien viktig.

Visst kan en generation tröttna på grönskan och hugga ner alltihopa. Men om nu en rad äldre generationer har vårdat sig om någonting, varför skall vi då plötsligt ge upp detsamma? Hur hållbart kommer då våra insatser att få vara, när de betraktas av nästkommande generationer?

¹¹⁸ David Helldén och Adrian Pettersson "Kungsträdgården som torg", DN 7 februari 1931, ur Per Wästberg (red) s146f *Kungsträdgården: en antologi*. Albert Bonniers 1986, s 146.

Att historien är ett moraliskt påbud av hög rang är ingen ny tanke. Redan Platon formulerade sin uppskattning av de grekiska traditionerna, värdet av att fortsätta med gymnastik och musik, ”den gamla bildningen”, att samlas i städerna för gemensamma idrottslekar och musikaliska tävlingar.¹¹⁹

Platons mest bekanta tankar om en ideal politisk-filosofisk bildning framstår som ett dogmatiskt fastslående av värden, som om dessa vore något alldeles orubbligt och oföränderligt. Idag är de flesta skeptiska till så kallade platonska ideal, dessa förmodat eviga sanningar bortom varje demokratiskt beslut. Ändå kan vi mycket väl bejaka på föremålen för Platons uppskattning, gymnastiken och musiken.

Gymnastiken lämnar jag här åt sidan. Det är dock ett nog så intressant spår. Det leder ju vidare mot ishockeylaget Björklöven, som burit sitt namn sedan tidigt 1970-tal. Däremot vill jag avslutningsvis dröja en kort vid tanken på alléerna som en tradition, ”en gammal bildning”, som fungerar på ungefär samma sätt som musik.

Skulle vi kunna uppskatta ”björkarnas stad” som ett slags bildningstradition, en musikfest, eller åtminstone ett musikaliskt tema? Varje musik är ju ett samspel mellan det etablerade stycket och den tid, plats och publik där det återigen framförs. Fördelen med en sådan tolkning är att vi undviker den dogmatiska tvärsäkerheten, vilken knappast tillåter en gren att sägas av – men vi undviker även den alltför lättfärdiga reklamen där att stadens identitet liknas vid varors etiketter, som vi kan byta ut så snart modet ändras.

Låt oss jämföra hur stadsbyggnaden i Stockholm på 1950-talet kunde tolkas som musik. Hjalmar Mehrs företrädare Yngve Larsson (1881-1977) var en av de mest drivande krafterna i Stockholms stadsomvandling. Före världskriget socialist, blev Larsson senare liberal. Åren 1924-1946 var han folkpartistiskt borgarråd. Hans särskilda intresse för stadsbyggnadsfrågor återfinns redan i avhandlingen i statskunskap om ”inkorporeringsproblemet”¹²⁰.

Larsson samarbetade mindre väl med stadsplanedirektören Albert Lilienberg, bättre med dennes efterträdare Sven Markelius. Även om Larsson gick i pension redan 1946, satt han kvar i stadsfullmäktige som en mäktig aktör. Det var till exempel Larsson som såg till att slussa Delplan II för ombyggnaden av Nedre Norrmalm fram till beslut i fullmäktige den 20 juni 1952.

Larsson var en skicklig politiker som vid detta tillfälle förde över uppmärksamheten från det tråkiga faktum, att det gamla skulle rivas – däribland skulptören Sergels ateljé – till det nya: ”den gamla bebyggelsen är försliten

¹¹⁹ Werner Jaeger, *Paideia: Die Formung des griechischen Menschen*. De Gruyter, Berlin 1934, s 152.

¹²⁰ Yngve Larsson (1912) *Inkorporeringsproblemet: Stadsområdets förändringar med särskild hänsyn till svensk förvaltningspraxis*. Diss. Uppsala.

och måste under alla förhållanden bytas ut” [...] ”Det är en ny skala och det är nya skönhetsvärden”.¹²¹

Till sist gjorde Larsson också en numer berömd, musikalisk tolkning av hur Sergelskraporna skulle komma att se ut då de var färdigbyggda:

Gå Sveavägen söder ut, låt oss säga en aprildag 1965! På andra sidan Kungsgatskorset och de breda boulevarderna med mer konventionella husblock reser sig en helt ny arkitektur, väldig i sin skala, men ändå ljus, lätt, nästan elegant, med sina tvärställda, himmelssträvande huskroppar. Mellan dem lyser västerhimlen, med blåa fläckar och farande moln, med skuggor och dagrar över de metallglänsande fasaderna. De fem höghusen upprepar, med något olika klangfärg, samma motiv, det ena följer på det andra i den stora, nästan högtidliga ordning stadsbyggaren bestämt. Och under dem rör sig, sorlande, intensivt och färgrikt, storstadens liv, samlat inom en stor arkitektonisk gemenskap.

Detta är vad jag kommer att uppleva en aprildag 1965. Till mig talar denna stadsbild om kraft att skapa och tro på framtiden, med den musikaliska uttrycksfullhet som tillhör den stora arkitekturen: fem sköna ackord, fem trumpetstötter i ett Händelskt festspel. Jag kan redan höra dem.¹²²

Detta fyndiga och självsäkra uttalande skedde först mot slutet av en komplicerad beslutsprocess, som hade lett fram till fullmäktigebeslutet.

Larsson försökte inte ersätta denna process med tom propaganda, utan han vill framhäva något av det vackra i moderna hus. Kanske var uttalandet inte helt lyckat, i retorisk mening. Även om de fem Sergelhöghusen idag uppskattas mer än tidigare, så var det nog många, som på 1960-talet tänkte tillbaka på dessa trumpetstötter som ett slags murkrossare av Jerikomodell.

Vad jag finner intressant i Yngve Larssons bildspråk är emellertid att det på samma sätt som ett musikaliskt tema både skapar rytm i berättelsen och knyter an till det konkreta ämnet. Höghusen som ett avbrott i den vardagligare musiken – som trumpetstötter – det är inte någon godtyckligt vald liknelse. Trumpetstötarna fångar något viktigt i den föreslagna arkitekturen.

Åtta år senare återkommer Larsson till sin liknelse, i ett försiktigt svar på den kritik mot Norrmalmsregleringen som bland annat konsthistorikern Göran Lindahl framfört i en serie ”understreckare” i Svenska Dagbladet.¹²³ Vid denna tid hade man ännu inte rivit lika mycket som senare. Det var heller inte klart vad som skulle byggas.

¹²¹ cit. i Göran Sidenbladh, *Planering för Stockholm 1923-1958*. Kommittén för Stockholmsforskning, Stockholm 1981, s 445.

¹²² Cit. i Yngve Larsson, ”Nedre Norrmalm: Historiskt och ohistoriskt”, *Samfundet S:t Eriks årsbok*. Stockholm 1960, s 155-188, s 187.

¹²³ Sidenbladh, s 470.

Larsson höll fast vid att Sergelskraporna var rätt lyckade. Men han ville inte ha sådana barocka klanger i resten av Stockholms City: "här är icke plats för de stora ingreppen, för festspel med trumpetstötter, utan för en stillsammare, men icke mindre innehållsrika kammarmusik"¹²⁴. Så blev det nu icke, konstaterar torrt Göran Sidenbladh, Markelius efterträdare.¹²⁵

"Alléerna äro som gatorna i en stad", sade ju redan Tessin, som vi såg här ovan. Vi skulle alltså kunna gå ytterligare ett steg i metaforiskt hänseende och låta björkallén bli en musikalisk allegori för staden Umeå: "alléerna är som musik".

I en sådan vision förenas natur med kultur. Vi kan tänka oss att de räta linjerna och de stränga kolonnerna upprätthåller en stadig rytm, ibland fördröjd av gårdsutfarter, ibland upplättad av att nya träd planterats mitt bland de gamla. Den stilkunnige kan uppskatta envetna referenser till andra framföranden av taktfast renässansmusik: såväl i barockens Versailles, som i det gustavianska Vasa, i Ehrenströms och Engels neoklassiska Helsingfors, i Setterbergs nya Vasa, i Zakrevskijs Åbo – med ekon av den blivande generalguvernörens erfarenheter från Sävar och Umeå.

Musiken förändras över tid. Umeås björkalléer planterades för att försköna de breda och brandsäkra gatorna, de bredde ut sig för att de stöttade stadens snåla styresmäns argument gentemot brandförsäkringsbolagen och för att den dynamiske politikern Gustav Rosén gillade grönska. Björkarna hann bli en turistsymbol för staden redan innan det var dags att bredda gatorna för biltrafikens skull.

När staden började expandera på 1950-talet skedde det inte genom förtätning av centrum utan genom bygge av nya perifera bostadsområden, där man rent av planterade nya björkalléer, på Ålidhem såväl som på Mariehem.

Än framhäver björkarna staden och dess gator, än döljer de både hus och människor. Än ter sig björkarna stramt apolloniska, än galet dionysiska. Stämningen kan uppfattas vara stram, enveten, förvillande repetitiv, som i en labyrint, där alla vägar ser likadana ut. För andra besökare framstår denna Umeås egna stadsmusik som ung och rättfram.

Likt all god musik skapar björkalléerna stämningar, men de påtvingar oss inte något förenklat budskap.

¹²⁴ Larsson, s 188.

¹²⁵ Sidenbladh, s 471.

Arkiv

Umeå stadsarkiv

Byggnadsnämndens protokoll

Gatukontoret/Byggnadskontoret verksamhetsberättelser, Parkavdelningen (B3:1)
1972-1986.

Umeå Stadsfullmäktiges protokoll

Umeå drätselkammarers protokoll

Offentligt tryck

Herlitz, Nils (1923) *Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsende*, SOU 1923:6.

Kvarkenrådet (2004), *Parkpromenader i Umeå och Vasa*. Vasa.

Johansson, Bengt O.H. (1997) *Den stora stadsomvandlingen: Erfarenheter från ett kulturmord*. Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur och formgivning. Kulturdepartementet. Stockholm.

Länsstyrelsen i Västerbottens allmänna kungörelser, 1938 serie A, nr 81.

Länsstyrelsen i Västerbotten, *Björkalléer i Västerbottens län*. stencil Umeå ca 1977.

Olson Bertil (1967) *Umeå – Västerbotten*. broschyr utgiven av Umeå turistnämnd.

Spansk, Örjan (2000) *Landsvägalléer i Norrbottens och Västerbottens län*. Vägverket region norr.

SOU 1994:36, *Miljö och fysisk planering: Delbetänkande av Plan- och byggtredningen*, bilaga 3: "Grönstruktur i städer och tätorter".

Svensk Författningssamling, Stockholm 1874, nr 25.

Press

Umebladet, fredag 14 maj 1875 "Byggnadsordning för staden Umeå, fastställd av Kongl. Maj:ts befallningshavande i Westerbottens län"

Västerbottens-Kuriren, lördag 25 januari 1964.

Västerbottens-Kuriren, fredag 2 januari 1964.

Internet

www.nykarlebyvyer.nu 2009-06-18.

Umeå kommuns webbplats, "Om varumärket Umeå":

<http://www.umea.se/mer/omvarumarketumea/umeasegetlandmarke.4.1821d6e811c67c7e79580001677.html> 2009-08-13.

Övrig litteratur

Ahlberg, Nils (1997) *Stadsgrundningar och gaturegleringar: Svensk stadsplanering under tre hundra år*, s 67-89 i Thomas Hall och Katarina Dunér (red) *Den svenska staden: Planering och gestaltning – från medeltid till industrialism*. Sveriges Radios förlag, Stockholm.

Ahnlund, Nils (1921) *Sundsvalls historia*, del 1, 1621-1721. Sundsvall 1921

Ahnlund, Nils (1925) "Bröderna Niurenius: Två präster i Umeå storpastorat", s 181-190 i *Västerbotten*, 1924-1925, Umeå.

- Améen, Lennart (1972) *Stadsbebyggelse och domänstruktur: Svensk stadsutveckling i relation till ägoförhållanden och administrativa gränser*. Diss. Lund 1964; jfr. även den mindre översikten
- Améen, Lennart (1973) *Stadens gator och kvarter: Stadsmiljöns geografiska grunddrag*. Gleerups, Lund.
- Back, Pär-Erik (1967) *Sammanslutningarnas roll i politiken 1870-1910*. Studentlitteratur, Lund.
- Badersten, Björn (2002) *Medborgardygd: Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Natur och kultur, Stockholm.
- Berg, Curt (1936) *Blå dragonerna*. Bonniers.
- Bengtsson, Rune (1996) m.fl. *Svenska landsvägsalléer, Stad och Land* nr 140. SLU Alnarp.
- Björkman, Anders (2004) *Naturen inpå knutarna: Om urban grönska*. Institutionen för konstvetenskap, Umeå universitet.
- de Bruyn, Günter (2004) *Unter den Linden*, 3:e uppl. Btb-verlag, München.
- Bucht, Eivor (1997) *Public Parks in Sweden*. diss SLU Alnarp.
- Bucht, Gösta (1935) *Härnösands historia*, del 1, tiden 1585-1721, Uppsala.
- Burgman, Fredrik (1967) *Umeå stads brandkår 1917-1967*. Umeå.
- Cronenberg, Arvid (1994) "Från Frösön till Umeå", s57-80 i Cronenberg (red) *Umeås blå dragoner*. Umeå.
- von Dardel, Fritz (1912) *Minnen*, II:1863-1865. Norstedt, Stockholm.
- Dean, Joanna (2005) " 'Said tree is a veritable nuisance': Ottawa's Street Trees. 1869-1939", *Urban History Review*, Vol. XXXIV, No. 1 Oktober.
- Donald, Stephanie och Gammack, John (2007) *Tourism and the Branded City: Film and Identity on the Pacific Rim*. Ashgate.
- Ehrensverd, Ulla (1969) "Vasa stadsplan" s 82f i *At förse riket med beständige och prydliga byggnader*. Kungliga byggnadsstyrelsen, Stockholm.
- Ellehag, Claes (2003) *Jean de la Vallée, kunglig arkitekt*. Signum, Lund.
- Eimer, Gerhard (1961) *Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich, 1600-1715: Mit Beiträge zur Geschichte der Idealstadt*. Scandinavian University Books, Stockholm.
- Eriksson, Nancy (1985) *Nancy Eriksson minns*. Bonniers. Stockholm.
- Eriksson, Karin (1975) *Studier i Umeå stads byggnadshistoria, 1621-1895*. diss Umeå.
- Eriksson, Karin (2001) "Stadsbyggnadshistoria: Perioden fram till 1960", s 9-17 i Patrik Forsberg (red) *Arkitekturguide: Umeå*. Umeå kommun, Umeå.
- Eriksson, Karin (2004) "Grönskan i Umeå och Vasa ur ett historiskt perspektiv", 18-22 i Kvarkenrådet, *Parkpromenader i Umeå och Vasa*. Vasa.
- Flinck, Maria (1994) *Tusen år i trädgården: Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar* Rabén Prisma/Torekällbergets museum.
- Fogelmarck, Stig (1957) *Carl Fredrik Adelcrantz: Arkitekt*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Gullberg, Anders (2001) *City: drömmen om ett nytt hjärta: del 2: Moderniseringen av det centrala Stockholm, 1951-1979*. Stockholmia förlag. Stockholm.
- Hall, Thomas (1971) "Sagerska husen: En studie i kommunal kulturmiljöpolitik", *Samfundet S:t Eriks årsbok*.
- Hammarlund, Sven (1951) "Tessin d.ä., Gävle och Hudiksvall", s 78-87 i *Från Gästrikland*, 1950. Gävle.

- Harnesk, Paul (1948) *Svenska stadsmonografier: Umeå – Skellefteå – Lycksele med omgivning*. Ringström, Uppsala.
- Hausmann, Georges Eugène (1890-1893) *Mémoires*, vol 1-3. Seuil 2000.
- Helldén, David och Pettersson, Adrian (1931) "Kungsträdgården som torg", DN 7 februari 1931, ur Per Wästberg (red) s146f *Kungsträdgården: en antologi*. Albert Bonniers 1986, s 146.
- Herlitz, Nils (1924) *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*. Norstedts, Stockholm.
- Jaeger, Werner (1934) *Paideia: Die Formung des griechischen Menschen*. De Gruyter, Berlin.
- Josephsson, Ragnar (1931) *Tessin: Nicodemus Tessin d.y.: Tiden – mannen – verket*, del 2. Norstedts, Stockholm.
- Kjellkvist, Harry (1938) "De mindre samhällenas stadsplaneproblem", s 219-243 i *Stadsbyggnad: Föredrag och diskussioner vid Svenska kommunaltekniska föreningens stadsbyggnadsvecka i Stockholm den 22-28 april 1938*. Stockholm.
- Kommittén för brandsläckningsväsendets ordnande i Sveriges städer och köpingar 1891-1941: Minnesanteckningar*. Stockholm 1941.
- Krogius, Hjalmar (1966) "Staden som teknisk och ekonomisk organism", s 43-49 i Torsten Frenberg (red.) *Stadsförnyelse*. Svensk Byggtjänst. Stockholm.
- Larsson, Yngve (1912) *Inkorporeringsproblemet: Stadsområdets förändringar med särskild hänsyn till svensk förvaltningspraxis*. Diss. Uppsala.
- Larsson, Yngve (1960) "Nedre Norrmalm: Historiskt och ohistoriskt", *Samfundet S:t Eriks årsbok*, Stockholm, s 155-188.
- Lehtikanto, Mirjam (1970) "Carl Axel Setterberg och det nya Vasa", s 261-327 i *Österbotten: Årsbok utgiven av svensk-österbottniska samfundet*.
- Liebersohn, Harry (1988) *Fate and Utopia in German Sociology, 1870-1923*. MIT Press.
- Lilienberg, Albert (1912) "Svensk stadsanläggningskonst under de senaste 50 åren", s61-80 i *Minnesskrift utgiven av Svenska stadsförbundets tidskrift till 50-årsdagen av förordningens om kommunalstyrelse i stad utfärdad den 21 mars 1862*. Stockholm.
- Lilius, Henrik (1985) *Suomalainen puukaupunki/Trästaden i Finland*. Akademiska bokhandeln, Helsingfors.
- Lillja, Alexis (1948) *Arsenij Andrejevitj Zakrevskij*, diss. Helsingfors.
- Lindwall, Bo (1968) *Barockens epok*. Natur och kultur, Stockholm.
- Linnaeus, Carl (1959/1999) *Carl Linnaeus Skånska resa år 1749*. red Carl-Otto von Sydow. Wahlström och Widstrand, Stockholm.
- Laestadius, Ferdinand (1926) "Umeå" s 71-96 i Albin Roosval (red) *Sveriges städer nu och fordom: Skildringar i ord och bild*, vol. 5. Norstedts, Stockholm.
- Lagerlöf, Selma (1907) *Nils Holgerssons underbara resa*. Bonniers 2006.
- MacArthur, Wilson (1948) *Auto Nomad in Sweden*. Cassell, London.
- Möllman-Palmgren, Holger (1930) "Stadsbebyggelse och hembygdsvård: Jämtne några reflektioner i anslutning till en serie bilder från Umeå", *Västerbotten*:38-61.
- Nilsson, Anders (1929) *Minnen och anteckningar av en 85-åring*. Förlagsaktiebolaget, Malmö.
- Nisser, Marie (1970) "Stadsplanering i det svenska riket 1700-1809, s 91-145 i Rudolf Zeitler (red) *Sju uppsatser i svensk arkitekturhistoria*. Konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet.
- Olofsson, Sven Ingemar (1972) *Umeå stads historia, 1888-1972*. Umeå stad.

- Panofsky, Erwin (1963) "The Ideological Antecedents of the Rolls-Royce Radiator", sid 129-167 i Panofsky (red Irving Lavin) *Three Essays on Style*. MIT Press 1997.
- Paulsson, Gregor (1950) *Svensk stad: Liv och stil i svenska städer under 1800-talet*, del 1-2. Bonniers.
- Peterson-Berger, Wilhelm (1922) "Kantat vid Umeå stads 300-års-jubileum den 23 juni 1922", *Västerbotten* vol 23:2-5.
- Rosén, Gustav (1934) *Västerbotten*. (broschyr utgiven av S.G.U.-kongressen) Umeå.
- Rudberg, Eva (1985) *Från mönsterplan till kommunöversikt: Den fysiska översiktsplaneringens framväxt i Sverige*. Byggforskningsrådet G7:1985 (broschyr).
- Selling, Gösta (1982) "Albert Lindhagen", 464-470 i *Svenskt biografiskt Lexikon*, vol 22.
- Sidenbladh, Göran (1981) *Planering för Stockholm 1923-1958*. Kommittén för Stockholmsforskning. Stockholm.
- Steckzén, Birger (1922) *Umeå stads historia, 1588-1888*. Umeå.
- Strindberg, August (1883) *Dikter på vers och prosa*. Bonniers, Stockholm.
- Sundberg, Karl-Erik "Karlstads parker förr och nu", 194-234 i *Värmland förr och nu: Meddelande från Värmlands fornminnes och museiförening*, vol 63, 1965.
- Ward, Stephen (1998) *Selling Places: The marketing and promotion of towns and cities, 1850-2000*. Spon Press.
- Wickberg, Nils Erik (1970/1973) *Carl Ludvig Engel*. Finlands arkitekturmuseum. Helsingfors.
- Wulz, Fritz (1979) *Wien: En arkitekturpolitisk studie av en stad i förändring, 1848-1934*. Byggforskningsrådet, Stockholm.
- Västerbotten*, nr 2 2008, "Kampen om Vindelälven". Umeå 2008.
- Åkerlind, Hans (2007) *Ålidhems tillkomst*. Umeå universitet.

CERUM Working Papers

De flesta av dessa finns tillgängliga från:

www.umu.se/cerum/publikationer/index.html

1. Einar Holm, Ulf Wiberg (Red.) (1995) *Samhällseffekter av Umeå universitet*
2. Örjan Pettersson, Lars Olof Persson, Ulf Wiberg (1996) *Närbilder av västerbottningar – materiella levnadsvillkor och hälsotillstånd i Västerbottens län*
3. Jeanette Edblad (1996, på engelska) *The Political Economy of Regional Integration in Developing Countries*
4. Lena Sahlin, Lars Westin (1996) *Prissättning av subventionerad kultur. Vilka är de internationella erfarenheterna?*
5. Lars Westin, Mats Forsman (1997) *Regionerna och finansieringen av infrastrukturen: Exemplet Botniabanan*
6. Erik Bergkvist, Lars Westin (1997, på engelska) *Estimation of gravity models by OLS estimation, NLS estimation, Poisson, and Neural Network specifications*
7. Niklas Nordman (1998, på engelska) *Increasing Returns to Scale and Benefits to Traffic. A Spatial General Equilibrium Analysis in the Case of Two Primary Inputs*
8. Lars Westin, Niklas Nordman (1998, på engelska) *The dialogue of universities with their partners: The case of Umeå University, Sweden*
9. Robert Sörensson (1998) *Systemanalys av godstransporter. Simulering av en uppgraderad Inlandsbana*
10. Carina Sundgren (1998) *Beräkning av bruttoregionprodukter för Sveriges regioner. En analys av metodvalet och regionindelningens betydelse*
11. Erik Sondell (1999) *Halvtidsutvärdering av Interreg-projektet Virtual Education Environment MittSkandia*
12. Erik Sondell (1999) *Det regionala uppdraget: En fjärde uppgift?*
13. Örjan Pettersson (1999, på engelska) *Population Changes in Rural Areas in Northern Sweden 1985–1995*
14. Robert Pettersson (1999, på engelska) *Foreign SecondHome Purchases: The Case of Northern Sweden, 1990–96*
15. Patrik Asplund, Niklas Nordman (1999, på engelska) *Attitudes toward the Third Mission: A Selection of Interviews from Seven Universities in Sweden*
16. Kent Eliasson, Magnus Johansson, Lars Westin (1999, på engelska) *European Integration: Eastern Europe and the Swedish Regions*
17. Janerik Gidlund, Sverker Sörlin, Susanne Gidlund (2000) *Ensam hemma. Den norrländska elitens nya syn på regional utveckling*
18. Christine Hudson (2000, på engelska) *The University and Regional Reciprocity*
19. Linda Helgesson (2000, på engelska) *Why Some Girls Go to School and Others Don't. A study about girls' education on an upper primary level in northern Mozambique*
20. Hans Åkerlind (2000) *Framtidens stad*
21. Göran Aldskogius (2000, på engelska) *Urban Policy in the Structural Policy of the European Union*
22. Leif Käpe (2000) *Förändringar i medelstora svenska städer*

23. Örjan Petterson, Anna Nordström, Linda Rislund (2000) *Utvärdering av LEADER II Stad och Land – Hand i Hand*
24. Sören Olsson (2000) *Stadens attraktivitet och det offentliga stadslivet*
25. Maria Asplund (2000) *Elektronik- och dataingenjörsutbildningen i Pajala, Studentperspektivet*
26. Lars Marcus (2000, på engelska) *On Architectural Knowledge*
27. Henry Etzkowitz, Patrik Aslund, Niklas Nordman (2001, på engelska) *Beyond Humboldt: Emergence of Academic Entrepreneurship in the U.S. and Sweden*
28. Maria Asplund (2001) *Om måluppfyllelsen för Umeå universitets elektronik- och dataingenjörsutbildning i Pajala*
29. Maria Asplund, Anna Nordström (2001) *Utvärdering av SAMS-projektet*
30. Eva Bergdahl, Magnus Rönn (2001) *Planering för funktionsintegrering – problem och utgångspunkter*
31. Maria Asplund (2001) *Ex Ante utvärdering av E12 Alliansen*
32. Olof Stjernström (red.), Stig-Olof Holm, Johan Håkansson, Urban Lindgren, Håkan Myrlund, Jesper Stage, Kerstin Westin, Lars Westin, Ulf Wiberg (2001) *Den hållbara regionen. Om förutsättningar och framtidsmöjligheter för en hållbar samhällsutveckling i Västerbottens län – ett projektförslag*
33. Gemma Francès, Ian Layton, Jordi Rosell, Joan Santana, Erik Sondell, Lourdes Viladomiu (2001, på engelska) *The Measurement of On-Farm Diversification*
34. Johan Lundberg (2001, på engelska) *On the Determinants of Average Income Growth and Net Migration at the Municipal Level in Sweden*
35. Johan Lundberg (2001, på engelska) *A Spatial Interaction of Benefit Spillovers from Locally Provided Public Services*
36. Chris Hudson (2001) *Regionala partnerskap – ett hot mot eller ett förverkligande av demokrati?*
37. Krister Sandberg, Jörgen Johansson (2001, på engelska) *Estimation of Hedonic Prices for Co-operative Flats in the City of Umeå with Spatial Autoregressive GMM*
38. Elin Lundmark (2002) *Fastighetstaxeringsvärdets spridningsmönster i centrala Umeå*
39. Ulf Wiberg (2002) *Hållbarhet i glesa regionala strukturer – exemplet södra Norrlandskusten*
40. Robert Sörensson (2002, på engelska) *Estimation of Interregional Empty Rail Freight Car Flows*
41. Emma Lundholm (2002) *Den sociala ekonomin i glesa miljöer – en teoretisk diskussion*
42. Niklas Bergström (2002) *Kontraurbanisering i Umeåregionen*
43. Ian Layton, Linda Rislund (2002, på engelska) *Socio-Economic Dimensions of Agricultural Diversification in Västerbotten, Northern Sweden*
44. Aurora Pelli (2002, på engelska) *Coping with Innovative On-farm Diversification – a Qualitative Analysis of Farm Household Case Histories from Västerbotten, Sweden*
45. Linda Sandberg (2002) *Rädslans restriktioner – En studie av kvinnors rädsla i Umeå*

46. Martin Paju (2002) *Kulturmiljön och den regionala tillväxten – Länsantikvariernas syn på de regionala tillväxtavtalen*
47. Tõnu Puu, Irina Sushko (2002, på engelska) *A Business Cycle Model with Cubic Nonlinearity*
48. Patricia Morton (2002, på engelska) *Social Life and Urban Form in a Historical Perspective*
49. Marianne Nilson, Sven-Olof Lindquist, Birgitta Elfström, Martin Paju, Lotta Braunerhielm, Jonas Grundberg (2002) *Kulturarvet som resurs för regional utveckling*
50. Tõnu Puu, Anna Norin (2002, på engelska) *Cournot Duopoly when the Competitors Operate under Capacity Constraints*
51. Irina Sushko, Tõnu Puu, Laura Gardini (2002, på engelska) *Business Cycles: The Hicksian Floor-Roof Model Revisited*
52. Johan Lundberg (2002, på engelska) *Using Spatial Econometrics to Analyze Local Growth in Sweden*
53. Klas-Göran Sahlén (2002) *Hälsa På-projektet: Effekter av förebyggande hembesök hos pigga pensionärer i Nordmaling*
54. Maria Fähræus, Sofia Lundberg (2002) – *Hur gick det till? En utvärdering av Sjuksköterskeprogrammet i Lycksele*
55. Maria Fähræus, Martin Paju (2002) *Utvärdering av SAMS-projektet etapp II*
56. Günter Löffler, Daniel Schrödl (2002, på engelska) *Retail Business in the Functional Region of Umeå 1985–2000*
57. Urban Lindgren (2002, på engelska) *Counter-Urban Migration in the Swedish Urban System*
58. Robert Sörensson (2002, på engelska)
59. Johan Lundberg (2003) *Samverkan mellan forskningsinstitutioner och näringsliv. En litteraturöversikt och förslag till framtida forskningsinsatser*
60. Malin Eriksson (2003) *Socialt kapital. Teori, begrepp och mätning. En kunskapsöversikt med fokus på folkhälsa*
61. Martin Paju (2003) *Utvärdering av EU-projektet E12 Alliansens verksamhet under perioden 2000-05-01–2002-07-31*
62. Mats-Olov Olsson (2003, på engelska) *Institutional Change in the Russian Forest Sector. Stakeholder Participation in Forest Policy Formulation. The Case of Tomsk*
63. Joachim Weißer, Backa Fredrik Brandt (2003) *Persontrafik på Botniabanan. En analys av kundpotentialen inom järnvägskorridoren*
64. Örjan Pettersson, Pernilla Westerberg (2003) *Vägar för samverkan. Storumanföretagares inställning till planeringssamarbete över kommungränsen*
65. Tõnu Puu, Laura Gardini, Irina Sushko (2003, på engelska) *A Hicksian Multiplier-Accelerator Model with Floor Determined by Capital Stock and Tongues of Periodicity in a Family of Two-dimensional Discontinuous Maps of Real Möbius Type*
66. Anna Agliari, Laura Gardini, Tõnu Puu (2003, på engelska) *Global Bifurcations in Duopoly when the Cournot Point is Destabilized through a Subcritical Neimark*

Bifurcation

67. Johan Lundberg (2003, på engelska) *Using Spatial Econometrics to Analyze Local Growth in Sweden – Revised and Extended*
68. Johan Lundberg (2003, på engelska) *The Regional Growth Pattern in Sweden – a Search for Hot Spots*
69. Linda Holmlund (2003) *Sjuksköterskor på väg! Regional- och samhällsekonomisk analys av sjuksköterskeutbildningen i Lycksele*
70. Anders Lidström (2004, på engelska) *Multi-level Governance – the Case of Umeå*
71. Anna Nordström (2004) *Receptarier på nätet, hur gick det till? En utvärdering av planeringen och utvecklandet av den nätbaserade receptarieutbildningen vid Umeå universitet*
72. Johan Lundberg, Sofia Lundberg och Lars Westin (2004) *Hushållens efterfrågan på dagligvaror och val av dagligvarubutik i Umeå kommun*
73. Tönu Puu (2004, på engelska) *On the Genesis of Hexagonal Shapes*
74. Tönu Puu (2004, på engelska) *Relative Dynamics and the Hicks Trade Cycle Model*
75. Malin Eriksson och Göran Lönnberg (2004) *En pilotstudie om Hälsa och livskvalitet i Storuman – i en jämförelse med Västerbotten i stort*
76. Anna Nordström, Claire Englund (2004) *Receptarier på nätet, hur går det?*
77. Anna Nordström (2005) *Receptarier på väg!*
78. Sofia Lundberg (2005, på engelska) *Restrictions on Competition in Municipal Competitive Procurement in Sweden*
79. Sofia Lundberg (2005, på engelska) *Auction Formats and Award Rules in Swedish Procurement Auctions*
80. Sofia Lundberg (2005, på engelska) *Bidder Behaviour in Swedish Simultaneous Procurement Auctions*
81. Jenny Olofsson (2005) *Fritidsboendets betydelse för den lokala utvecklingen i Ljungdalen-området i Bergs kommun*
82. Martin Paju (2005) *Marknadsföringen av utbildningsprogram vid Teknisk- och Naturvetenskaplig fakultet - En studie av studenternas uppfattning*
83. Sofia Lundberg (2005) *Klara, färdiga, vårda! En utvärdering av det nätbaserade sjuksköterskeprogrammet i Lycksele*
84. Johan Lundberg and Sofia Lundberg (2005, på engelska) *Join the Club - On the Attractiveness of Golf Club Membership*
85. Linda Andersson, Johan Lundberg, Magnus Sjöström (2005, på engelska) *Regional Effects of Military Closures: The Case of Sweden*
86. Cecilia Hedenmark och Fredrik Strand (2006) *Umestan och marknader för lokaler i Umeå*
87. Sofia Lundberg (2007) *Vårdande resurser? En regional- och samhällsekonomisk lönsamhetsbedömning av det nätbaserade sjuksköterskeprogrammet i Lycksele*
88. Rolf Hugoson (2009) *Lars Widdings Umeå: Den lokala identitetens dynamik*
89. Rolf Hugoson (2009) *Umeå Björkarnas stad: Från Stadsbrand till Citybrand*

Centrum för regionalvetenskap vid Umeå universitet, CERUM, har till uppgift att initiera och genomföra forskning om regional utveckling, bedriva flervetenskapliga forskningsprojekt samt sprida forskningens resultat till skilda samhällsorganisationer. Forskningsprojekten sker i interaktion med de många vetenskapliga discipliner som berör det regionalvetenskapliga forskningsfältet.

Publikationer i serien CERUM Working Paper är arbetsrapporter som, efter omarbetning, är avsedda för framtida publicering i andra sammanhang. Rapporterna distribueras enbart i begränsad upplaga.

CERUM
Centrum för regionalvetenskap
901 87 Umeå
Tel: 090-786 56 99 Fax: 090-786 51 21
E-post: regional.science@cerum.umu.se
www.umu.se/cerum